

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Tespîh

Parmak
uçlarındaki
huzur

Deniz
Gürsoy

Deniz Gürsoy

1949 yılında İstanbul'da doğdu. 1968'de Robert Academy'yi, 1972'de Boğaziçi Üniversitesi İşletme Bölümü'nü bitirdi. Çeşitli şirketlerde üst düzey yöneticilik ve Genel Müdürlük görevlerinde bulundu. 1987'de Hizmet ve İşletmecilik AŞ'deki Genel Müdürlük göreviyle başladığı STFA grubundaki yöneticiliğine, 1992'den bu yana Sofra Yemek ve Üretim ve Hizmet AŞ'deki Genel Müdürlüğü'yle devam ediyor. Deniz Gürsoy, Oğlak/Yemek dizisindeki yeme içme kültürüne ait çoksatan kitaplarının (*Çilingir Sofrasında Rakı*, *Çilingir Sofrasında Rakı Mezeleri*, *İnceliklerin Kadehindeki Şarap*, *Zengin Sofraların Lüks Tatları*, *Harcıdalem İçki Bira*, *Demlikten Süzülen Kültür Çay*, *Yöresel Mutfagımız*, *Denizin Çıtırı Hamsi*, *Aşkın İlacı Çikolata*, *Sohbetin Bahanesi Kahve*, *Tarihin Süzgecinde Mutfak Kültürümüz*) yanı sıra yemek sanayiine yönelik *Yemek ve Yemekçiliğin Evrimi* ve *Toplu Yemek Üretimi* gibi kitaplarıyla da tanınıyor.

Deniz Gürsoy'un OĞLAK'taki diğer kitapları

**Tarihin Süzgecinde Mutfak Kültürümüz
Çilingir Sofrasında Rakı
Çilingir Sofrasında Rakı Mezeleri
İnceliklerin Kadehindeki Şarap
Harcıâlem İçki Bira
Zengin Sofraların Lüks Tatları
Demlikten Süzülen Kültür: Çay
Yöresel Mutfağımız
Denizin Çıtırı Hamsi
Aşkın İlacı Çikolata
Sohbetin Bahanesi Kahve**

Tespih

*Parmak
uçlarındaki
huzur*

Deniz

OĞLAK / TESPIH

Tespih, Parmak Uçlarındaki Huzur / Deniz Gürsoy

© Deniz Gürsoy, 2006

© Oğlak Yayıncılık ve Reklamcılık Ltd. Şti., 2006

Bu yapıtın bütün hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılarının dışında yayımcının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Kurumsal kimlik danışmanı: Serdar Benli

Kitap tasarımı: M. Deniz Çorbacıoğlu

Kapak resmi: "Tespih çeken kadın", Joseph Maier

Tespih fotoğrafları: Coşkun İpek

Dizgi düzeni: Goudy, 12 / 17 pt.

Ofset hazırlık: Oğlak Yayınları

Baskı: Oğlak Baskı Hizmetleri

Tel: (0-212) 612 73 05

Oğlak Yayıncılık ve Reklamcılık Ltd. Şti.

Genel yayın yönetmeni: Senay Haznedaroğlu

Zambak Sokak 29, Oğlak Binası, 34435 Beyoğlu-İstanbul

Tel: (0-212) 251 71 08-09, Faks: (0-212) 293 65 50

e-posta: oglak@oglak.com

İkinci baskı: 2006

ISBN 975 - 329 - 540 - 5

İÇİNDEKİLER

önsöz / 7
tespih nedir? / 11
tespihin gündelik hayatımıza girişi / 15
islamiyette tespih / 23
islam dünyasında tespih çeşitleri / 33
hıristiyanlıkta tespih / 37
bilimde tespih / 49
aksesuar ve ziynet eşyası olarak tespih / 53
tespihin yapılışı / 61
tespihin parçaları / 67
tespih yapılan maddeler / 73
kehribar / 77
tespih nasıl olmalı? / 87
tespih çekmenin püf noktaları / 89
osmanlı gündelik hayatında tespih / 93
19. yüzyılın sonunda tespih / 101
nâzım hikmet'e yollanan tespih / 113
fikriye hanım'ın tespih kolyesi / 115
tespih nerede satılır? / 117
ünlü tespih ustaları / 123
ünlü tespih koleksiyoncuları / 125
tespih yapılan maddelerin bazı özellikleri / 127
kaynakça / 139

Rüstem Paşa Camii Önünde, Osman Hamdi

önsöz

Ne amaçla kullanılırsa kullanılsın, tespih kültürümüzün vazgeçilmez bir parçası. Kimi Allah'ın adını anmak için, ibadet amacıyla taşıyor tespihini. Kimi evinde dekoratif amaçla kullanmak için satın alıyor. Kimi sigarayı bırakmak için elleri oyalansın diye parmaklarından bırakmıyor. Bazıları yumurta topuklu ayakkabılarının arkasına beyaz çorapları görünecek biçimde basması yetmezmiş gibi, gücünün eziciliğini vurgulamak için sallıyor tespihini. Kimiyse altın Rolex saat yerine altın ya da değerli tespihini ziynet eşyası olarak taşıyor. Şoförlerin bazıları dikiz aynasına aksesuar, bazılarıysa sinyal koluna gerdanlık olsun diye asıyor tespihi. Bu yalnızca ülkemizde değil, Güney Amerika'da da şoförlerin vazgeçilmez geleneği. Ancak, son zamanlarda dikiz aynasındaki yerini CD'lere kaptırmış olmasına rağmen tespih sinyal kolundaki sağlam konumunu korumakta.

Her 5-10 yılda bir ekonomik krize giren ülkemizde bunalan, “Ya sabır” çekmek için tespih ediliyor. Tabii bunların tespihinin ipi pek uzun zaman dayanmıyor. “Ya sabır” derken krizin bütün faturası tespihe çıkarılıyor. Zararı yok. Sık sık büfe, komodin ve sehpa altlarından boncuk taneleri toplanıyor. 33'lük tespih, 32, hatta 31'lik oluyor ve bir “ya sabır” daha çekiliyor.

Uzun lafın kisası, amaçları farklı da olsa, kadın-erkek, yaşlı-çocuk, pek çok kişi hayatının en az bir döneminde tespihle yakın temas kuruyor. Bazılarına yaşam boyu yoldaşlık yapıyor tespih.

Ben tespihi akşam işten eve geldiğimde yemekten sonra dijestif içkimi içerken çekmekteyim. Televizyon ya da şömine başında mütevazı koleksiyonumdan her gün bir başka tespih seçiyorum. Günün koşturusunun verdiği yorgunluk ve sıkıntıları bir tarafa atıp kafamı başka bir “düzeye” yani “dinlenme düzeyine” almak için bir yandan sol elimdeki içkimi yudumlarken bir yandan kuruyemiş atıştırıp, sağ elimle durmadan tespih çekiyorum. Bu beni dinlendiriyor. En azından ben öyle zannediyorum. Belki de bundan olacak, akşam yattığımda kafamı yastığa koyar koymaz uyuyakalıyorum. Eşim bana yıllardır gıpta ediyor.

İyi, hoş da tespihin kitabını yazmak da nereden aklına geldi diyeceksiniz. Bu konuda ilk dürtü 1996 yılının Şubat ayında Vedat Nedim Tör

Müze salonunda “Dua Taneleri” sergisini gezdiğimde geldi. Oradan çıkıp bir arkadaşım vasıtasıyla Kapalıçarşı’da Kadir’in dükkânına gittik ve o gün onun kendisine ait Osmanlı kuka tespihi binbir dereden su getirerek aldım. İşte tespih ile ilk ciddi aşinalığım ve beraberliğim böyle başladı.

İkinci dürtü arkadaşım Ali Aynacı’nın 2001 yılında bir Atina seyahati sonrasında bana “ilgimi bildiği için” hediye getirdiği, Yunanistan’da basılmış İngilizce tespih kitabı oldu. Yunanlar bizim kültürümüze mal olmuş tespihe bizden daha çok önem verip kitabını yapmışlar. Bizden geldiğini de yazmayı ihmal etmemişler. Çok kıskandım. Araştırdım. Bizde Uğuroğlu Barlas’ın 1976 basımı *Tespih ve Tespihçilik* adlı kitabı ile 1996’da Yapı Kredi’nin sergisi için yapılmış, Necip Sarıcı’nın *Dua Taneleri* kitabından başka kaynak bulamadım. Çok güzel kitaplar ama yeterli olmadı. Daha da kıskandım. Yunus ne demiş?

*Biz dünyadan gider olduk
Kalanlara selam olsun.*

Tespihimi o günden beri sol elle çekmeye alıştırdım kendimi ve bir elde tespih, diğer elde kalem oturdum, başladım yazmaya. Bu arada, “İslamiyet’te tespih” bölümünde yardımcı olan değerli dostum Şenol Ekin’e ve “Kehribar” adlı hikâyeye-

sini kitabıma almama izin verdiği için Ergun Aydalga'ya teŖekkürlerimi sunarım. İşte sonucunda ortaya çıkan kitap bu. Bir gün belki yabancı dillere çevrilip havaalanlarında satılırsa, komşuya hasetim azalır. Şimdi alın tespihi sağ elinize, başlayın çekmeye. Bu kitap da sol elinizde. Sayfayı çevirmek için hangi elinizi mi kullanacaksınız? Onu da siz bulun.

Abdullah Deniz Gürsoy
İstanbul, 2003

tespih nedir?

Ayasofya kubbesinde ak bir bulut,
Baktım, gitti gider. Balrengi tespihim
Kehribar günler, düştü yaprak ve umut,
Güz yağmuru indi camdan düğüm düğüm.
Oktay Rifat

Celal Esad Arseven, *Sanat Ansiklopedisi*'nde tespihi "Nadir ve güzel taşlardan veya rengi ve kokusu güzel ağaçlardan yapılmış, ortası delik, ufak toparlakların bir ipliğe dizilerek uçlarının birleştirilmesi suretiyle yapılan dizgi" diye tanımlıyor. Ben bu tanıma bir de "elde dua etmek, oylanmak ya da stres atmak amacıyla çekilmek için yapılmış olan" açıklamasını ilave etmek istiyorum. Çünkü bu eklenti olmadan verilmiş olan ansiklopedik tanımlama boyna asılmak ya da bileğe takılmak amacıyla dizilmiş boncukları da kapsayabiliyor. Oysa onlar "tespih" değildir.

Tespih kelimesinin Arapça "sübhân" kelime-

sinden türediği söylenir. Anlam olarak böyle olmakla birlikte tespihin ilk geliştirilip kullanıma sokulduğu Hindistan'da, çok eskiden kullanılan Sanskrit dilinde “*tsepa*” dua, “*tsepian*” ise tespih demektir. Buradan devamla *tsepian* kelimesinin Arapça'ya, tespihin doğudan batıya göçü sırasında adıyla birlikte girmiş olması beklenebilir. Arapça'da “*mesbaha*” Farsça'da ise “*tasbih*” denir.

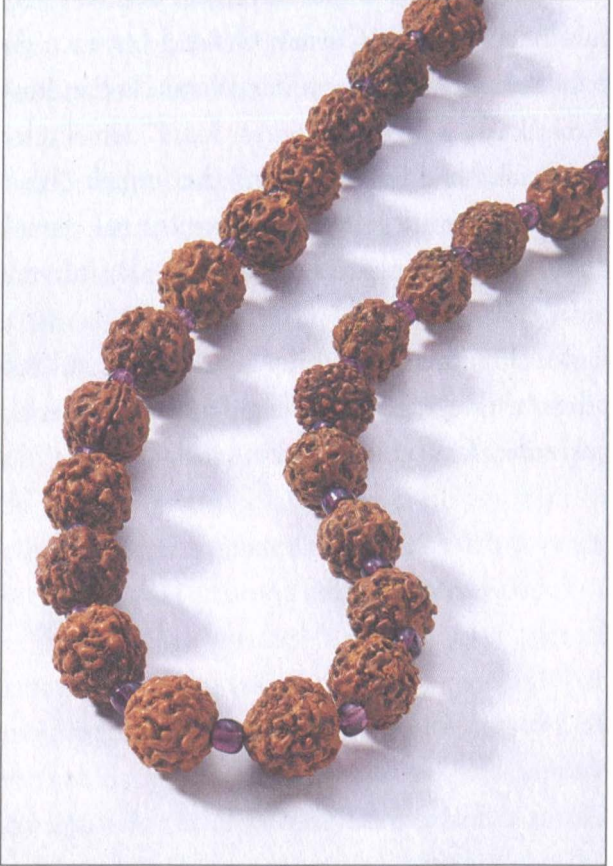
Yukarıdaki anlatımlarda tespih kelimesi isim olarak alınmıştır. Bir de fiil olarak ele almak mümkündür. O taktirde “tespih etmek” Allah'ı bütün eksiklik ve kusurlardan uzak tutacak övgü dolu sözler söylemek anlamında olur. “Tespih çekmek” ise iki anlam taşır: Hem tespih ustasının tespihin parçalarını tornada imal (kemane de çekme) işlemi olarak, hem de bir kişinin, elindeki tespihin boncuklarını tek tek baş ve işaret parmakları arasında çekmesi işlemi olarak.

Tespih elde tutulup işaret ve orta parmak arasında alta üste savruluyorsa, baş ve işaret parmakları arasında ara sıra ya da sürekli çiftler çiftler çekiliyorsa ya da baş, işaret ve orta parmaklar arasında tespihin taneleri okşanarak tutuluyorsa o tespih çekilmiyor, olsa olsa o tespih ile “elde oynanıyor” olmalıdır. Ya da “tespih sallanıyor” olmalıdır. Dua edilmiyor, edilmeyen dua da sayılmıyor. İşte o zaman tespih dinsel amaçla

değil, bir meditasyon aracı olarak değerlendirilmektedir.

Tespih İngilizce'de *rosary* ya da *worry beads*, İtalyanca'da *rosario*, Fransızca'da *chapelet*, Almanca'da ise *rosenkranz* olarak geçmektedir. Hepsi de Latince gül bahçesi anlamı taşıyan *rosarium* kelimesinden alınmış. Çünkü, Ortaçağ boyunca gül bahçeleri dua edilen yerler olarak kullanılmış. Amerika'da ise tespihe "*prayer beads*" demekteler. Anglosakson dilinde "*bidden*" dua etmek "*bede*" ise dua anlamına geliyor. İngilizce boncuk demek olan "*bead*" kelimesinin bu kelimelerden türemiş olduğuna inanılır.

Müslümanlar da gül suyu, gül yağı ve gül tespihinde olduğu gibi dua ile gül arasında diğer çiçeklerden farklı bir ilişki kuruyorlar.

**Kutsal *rudraksha* ağacının tohumlarından yapılmış
Hindu tespihi (D. Gürsoy Koleksiyonu)**

tespihin gündelik hayatımıza girişi

*Dünya, Ahiret'in tarlasıdır.
İnsan dünyada kendi ihtiyar ve iradesiyle
iyilik ve kötülükten ne yaparsa Ahiret'te
onun karşılığını bulur.*

Buddha

İnsanlık tarihinde ipe dizilmiş boncuklar, dua saymak amacıyla kullanılmaya başlanmadan önce avda şans getirmesi, savaşta düşmandan, barışta da hastalıklardan korunmak için muska, tılsım ya da nazarlık niyetine kullanılmıştır.

Tespihi Tanrı'ya gönderdiği duaları saymak amacıyla ilk kullananlar Hindular'dır. Sonra Budizm ile bu alışkanlık doğuya, İslamiyetle Ortadoğu'ya, Katolik mezhebiyle de Avrupa'ya yayılmıştır.

Tespihin dini amaçla kullanımını açıklamak için sırasıyla Hinduizm, Budizm, İslamiyet ve Hı-

ristiyanlık'ta tespihin yerini inceleyeceğiz. Boncuk adetleri, yapılışı, dizilişi ve duaları farklı farklı da olsa bu inanışların hepsi tespihi dua saymak amacıyla kullanmışlardır.

Hinduizm'de Tespih

Çok eski inanışlardan olan Brahmanizm'in devamı sayılabilecek bir sentez dini olan Hinduizm'de tespih Şiva kültürü içinde İS 8. yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır. Sanskrit dilinde *mala*, aynı zamanda “bahçe”, “çiçek demeti”, “çelenk” ve “boncuk gerdanlık” anlamına gelir. Tespihin Hindu dilindeki en eski adlandırılma biçimi ise “*japamala*”dır. “Gül tespih” anlamına gelir. Bugün de Hindistan'da tespihe *mala* denmektedir.

Şiva için yapılan Hindu ayinlerinde 108 taneli sırama geçirilmiş koyu kahverengi ve büyük taneli “Şiva'nın Gözü” denilen tespih çekilir. Bu tespihin tanelerini oluşturan tohumlar, kutsal *rudraksha* (*Eleaocarpus ganitrus*) ağacınındır. Bu ağaç yalnızca Cava'da yetişir. Tespih tanesinin yani *rudraksha* tohumunun yüzeyinde kaç bölüm olduğuna bakılarak 32'den 108 taneli tespihe kadar değişik taneli tespihler vardır. *Rudraksha* tohumunun, beyni kontrol gücü olduğuna inanılır. Konsantrasyon ve meditasyon yararları beklenilir.

Rudraksha tespihi boyunda taşındığı gibi, gö-

ğüse kadar sarkıtarak, kolda ya da bilekte de taşınabilir. Ayrıca elde tutularak da kullanılabilir. Hindular'ın Şiva ibadetinde en etkili dua kelimesi “om”dur. Tespihle sayılarak bu kelime tekrar edilir. Başta yalnızca Şiva için başlayan tespih kullanımı sonraları Vişnu kültüründe de kullanılmaya başlanmıştır.

Hindu rahiplerinin Vişnu tanrılara ibadetlerinde yine 108 taneli, kutsal tulsı ya da kutsal fesleğen ağacından (*ocimum sanctum*) yapıldığı için daha açık renkli ve bu defa küçük taneli tespihler çekilir.

Hinduizm'de 100 taneli tespih de kullanılmaktadır. Bu tespihlere “*mantra*” denir. Hinduizm'de tespih çekilmesi ayrıca hayatın sürekli olarak devran eden bir oluşum döngüsünü de ifade eder.

Hinduizm'de daima elinde tespihle betimlenen tanrılar vardır. Bunlardan erkek tanrı Brahma'nın dört elinin sağ ön eli tespihe ayrılmıştır. Durgas tanrıçası ise dokuz biçimde betimlenir. Bu dokuz betimlemeye Nava-Durgas denir. Bunların arasında Kushmanda betimlemesinde Tanrıça bir panter üzerindedir ve sekiz kolu vardır. Yedi elinde birer ayrı silah tutar, sekizinci (ikinci sol) elde ise tespih tutmaktadır.

Ganga Tanrıçası ise Hindistan'ın Ganj nehrini temsil eder. Bir timsah üzerinde bağdaş kur-

muş olarak betimlenir. Dört kolu vardır. Bir elde çiçek, bir elde su kabı, bir eli korunur vaziyette, sonuncu yani sol arka elde ise bir tespih tutmaktadır. Saraswati adlı öğrenim ve bilgi tanrıçası da sağ arka elinde inci bir tespih tutmak-

Saraswati

tadır. Yine haftanın günleri tanrılarında Cuma günü tanrıçası Shukra'nın sağ arka elinde tespih vardır.

Şiva'ya inananlar *rudraksha* tohumundan, Vişnu'ya inananlar ise kutsal fesleğen ağacından tespih çekerler. Budistler, tespihlerini, elde çektikçe koku versin diye bir incir türü olan kutsal “bo” ağacından (*ficus religiosa*) yaparlar.

Budizm'de Tespih

Budizm İÖ 5. yüzyılda Hindistan'ın kuzeyinde Hinduizm'den ayrılıp sonraları Buddha (ermiş) adını alacak olan Prens Siddhartha Gautama (İÖ 563 - 483) tarafından başlatılmıştır.

Budizm'de 108 taneli tespih ibadet amacıyla çekilir. Bu tespih 27'şer taneli dört parçaya bölünmüştür. İstenirse 54'lük bir tespih iki defa 27'lik olarak çekilir.

Tibet'te 27 taneli tespihle 10.800 sayısını buluncaya kadar dua tekrarı yapılmaktadır. Tibet tespihlerinin çevrede kullanılan diğer tespihlerden farkı tanelerinin ağacın yanı sıra mercan, fildişi, kehribar ve turkuazdan da yapılmasıdır. Hatta en değerlileri ölmüş kutsal kişilerin ya da lamarların kemiklerinden yapılmış olanlarıdır.

Hindistanlı Budistler tespihlerini kutsal *bodhi* ağacından yaparlar.

Çin tespihle, Budizm'in İS 1. yüzyılda Çin'e

girmesiyle tanıştı. Çinli Budistler, “O Mani Pad-ni Om” duasını tespihin her tanesiyle tekrar ederler. Bu sihirli duayı ne kadar tekrar ederlerse o kadar dünyevi maddi hayattan uzaklaşıp uhrevi hayatın cennetinde sonsuzluğa erişeceklerine inanırlar. Çin’de tespih hâlâ bir ibadet aracı olmakla birlikte zaman içinde daha çok bir statü sembolü haline gelmiştir.

Koreli Budistler İS 4. yüzyıldan bu yana 108’lik

**Tibet rahip tespihi - kehribar
(D. Gürsoy Koleksiyonu)**

tespihe, biri başta biri sonda olmak üzere iki büyükçe boncuk ilave etmişlerdir.

Japon Budistleri ise İS 6. yüzyılda edindikleri tespih alışkanlığını zamanımızda daha çok cenaze, evlenme töreni gibi sosyal ortamlarda devam ettirirler. Sosyal statü sembolü olarak rahip tarafından kutsanmış bir tespih Japon evinde özellikle çay odasının duvarına asılır. Japon tespihleri ağaçtan yapılır ve 112 tanelidir. Japonya'da tespihe "*shozoiki jiu-dzu*" deniliyor.

Bugün Hindu, Budist ve Müslümanlar'da, yani doğuda, ibadet sırasında tespih tek elde çekilir. Batıda yani Hristiyanlık'ta ise tespih ibadet sırasında iki elle çekilmektedir. Bazıları, bu özelliğin, estetik açıdan doğunun asimetrik, batının ise simetrik anlayışlarına paralel bir davranış biçimi olduğunu ileri sürerler.

Abaküs Görevi

İşte şimdi tespihin ibadette kullanılmasının temel amacı ortaya çıkmakta. Tanrı'ya dileği olan, nedameti olan ya da ne maksatla olursa olsun yakaran bir kişi, belli bir mesajı defalarca Tanrı katına yollayacaksa bunu nasıl sayacak? 50'ye kadar bile sayarken yanlışlık yaparak 49'da bitirmek ya da 51'e taşmak mümkün. Bu sayı 99, 500, 1000 ve hele Budistler'de olduğu gibi 10.800 gibi rakamlara kadar çıkınca tespih bir çeşit

abaküs gibi gerekli oluyor. Zaten abaküsü de Çinliler icat etmiş. Hatta bazıları tespih çekerken dua sayısını şaşırmamak için tespihi bir elinde çekerken diğer eline de mekanik bir numarator olan “zikirmatik” alır ve her dua ettiğinde ya da tespih tanesini çektiğinde zikirmatiğin koluna baş parmağıyla basar. Zamanımızda zikirmatiklerin dijital olanları da kullanılmaktadır. Tespih Musevilik hariç bütün inanışlarda yaygın olarak kullanılır ancak her değişik inancın kendine özgü değişik tespihi vardır.

Ninem hayli yaşlanmış, onun deyişiyle bir değil, iki ayağı bir çukura girmişti. Bütün gününü Kur'an okuyarak ya da tespih çekerek geçirirdi. Bir gün arkadaşlarla toplanmış yandaki odada plak çalıyorduk. Ninem seslendi, gittim.

“Şu iradyonun sesini kes beni yanıldıyon” dedi.

Bir yandan da beş yüzlük tesbihini kimbilir kaçmıcı kez parmakları arasında döndürürken hafif hafif mırıldanıyordu. Şiribim şiribom şiribim şiribom...

Savaş Yardımcı

islamiyette tesbih

"Sabahtan şükür ediyor
Düşünüp fikir ediyor
Yüreği Allah diyor
Tespihi zikir ediyor."

Uzakdoğudan, İran yoluyla Arap yarımadasına yayılan tesbih kullanma alışkanlığı, önceleri Anadolu ve Ege Adaları'ndaki Hıristiyan keşişleri tarafından sürdürülmüş ve İslamiyet'in doğuşuyla birlikte müslüman ülkelerde de kullanılmaya başlanmıştır.

Kur'an'da canlı cansız tüm yedi gök ve yerde bulunanların Allah'ı tesbih ettiği bildirilir: "Yedi gök, yer ve bunlarda bulunan herkes O'nu tesbih eder. O'nu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Ne var ki siz, onların tesbihlerini anlamazsınız." (İsrâ suresi, 44. ayet. Bu ve daha sonraki bütün *Kur'an* alıntıları, TDV mealinin 1993 baskısındadır.)

"Cansız duran taş da nasıl tesbih eder?" de-

meyin. Örneğin kuvarz kristalinin belli aralıklarla verdiği sinyaller (*pulse*'lar) o kadar hassas aralıklarla birbirini takip eder ki insanlar o taşı zamanı sayabilmek için kuvarz saatlerinde kullanılmaktalar.

İman edenler yaratılış, ölüm, ölüm sonrası gibi temel soruları Allah'a iman ederek aşmışlar ve çeşitli hak dinlerini yüce Allah'a kulluk etmek için seçmişlerdir. Allah'ın birliğine ve mutlak hâkimiyetine teslim olan İslam cemaati, Allah'ın mükemmelliğini, yaratıcılığını, rahmetini ve bunun gibi bize bildirilmiş ve idrakimizle sınırlandırılmış 99 yüce güzel sıfatını (esmâ-i hüsnâ) tekrarlar.

Tespîh ya da çoğulu "tesbihat", Arapça'da da im olmak, süreklilik ve bir kimseyi hayatında senâ edip övmek anlamındadır. *Kur'an*'da ise Allah'ı sıfatına layık ifadelerle yâd etmektir. Bir manada Sübhanallah demektir. Yani Allah'ın yarattıkları ve eserleri karşısında duyulan hayret ve hayranlığı ve onun her türlü eksikliklerden arınmış olduğunu ifade etmek ve bunu sürekli tekrarlamaktır.

Tespîhatta bu biçimde namaz sonrası önce Sübhanallah sonra Elhamdülillah sonra da Allahüekber 33 kere tespîh edilir. Tesbihhan ya da tesbihfeşan (Farsça'da tesbihat yapan) Sübhanallah diyerek Allah'ı tesbih eder. Elhamdülil-

lah diyerek Ona hamd-ü sema yani istifade etse de duyduğu şükrü ifade eder ve Allahüekber diyerek ona tekbir eder.

Tesbihat bir zikiridir. Namaz dışında olduğu gibi içinde de tesbihat vardır. Rükû ve secdede de tesbihat yapılır. Bu manada en güzel övgüler, yani tesbihat en mükemmel varlık olan insandan istenmektedir.

Edirne'de üç selatin (padişahlar tarafından yaptırılmış olan) cami vardır. Bunlar Eski Cami, Üç Şerefeli ve Selimiye camileridir.

Bunların en eskisi olan, Çelebi Mehmed zamanında (1413-1421) açılmış Eski Cami'nin duvarlarına Hattat Abdullah Vekai tarafından kocaman harflerle Allah'ın sıfatları, yani "İsm-i Celâl"ler işlenmiştir.

İmam Gazali'nin (Ebu Hamid el-Gazali, 1058 - 1111) *el-maksadü'l-Esna Şerhu Esmâ illahî'l-Hüsna* adlı eserinde Allah'ın doksandokuz adı en iyi biçimde anlatılmıştır. "Süpha adı verilen doksandokuzluk tespihlerin her bir tanesi Allah'ın doksandokuz güzel adını (Esmâ-i hüsnâ) simgeler. Dolayısıyla "tespih etmek" Allah'ın adlarını anmak anlamına gelir. Otuzüçlük tesbihlerle de esmâ-i hüsnâ otuzüç taneciği üç kez çekerek söylenebilir. Otuzüçlük tespihler, Hz. Muhammed'in, Ebu Hüreyre'den aktarılan şu öğüdü üzerine yapılmıştır: "Her namazın ar-

dından her birinden otuzüçer kez olmak üzere Süp-
hanallah, Elhamdülillah ve Allahüekber deyiniz.”

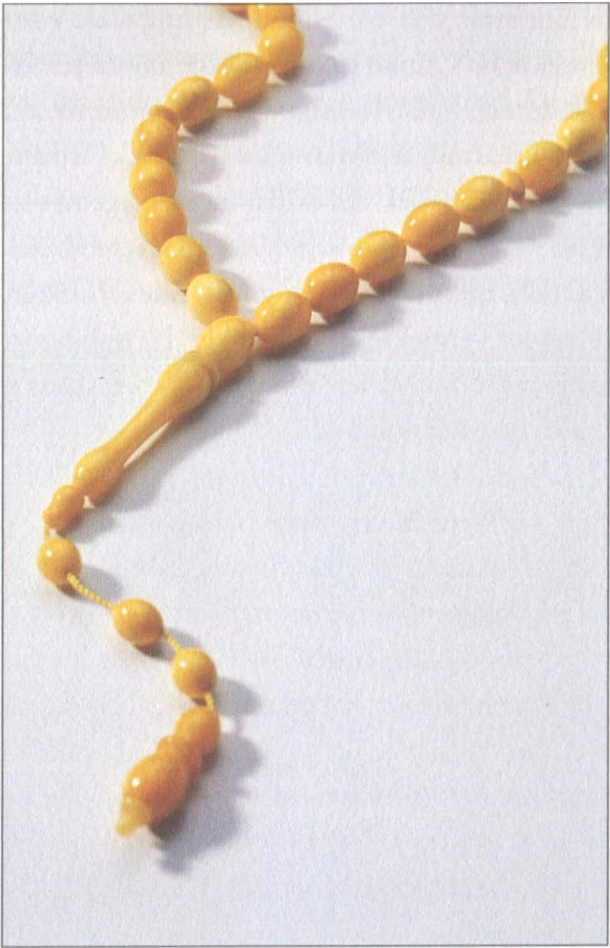
Sahabeden, yani Hz. Muhammed'in yakını
olmuş kişilerden Ebu Hüreyre, Hz. Muham-
med'in şöyle dediğini de aktarmaktadır: “Kim
her gün yüz kez sübhanallah ve bihamdihi derse, de-
niz köpüğü kadar da olsa, günahları silinir...”

Yine Kur'an-ı Kerim'in Bakara suresinde:

“Hatırla ki Rabbin meleklerle: Ben yeryüzünde
bir halife yaratacağım, dedi. Onlar: Biz hamdinle
seni tesbih ve seni takdis edip dururken, yeryüzün-
de fesat çıkaracak, orada kan dökecek insanı mı ha-
life kılıyorsun? dediler. Allah da onlara: Sizin bile-
meyeceğinizi herhalde ben bilirim, dedi. (Bakara
suresi, 30. ayet.)

Yalnızca bildiğimiz gördüğümüz âlemdeki can-
lılar ve cansızlar değil nurdan yaratılmış enerji
âlemindeki meleklerin de tesbihat yaptıkları bil-
dirilmektedir. Ancak, isimleri bilmesi (yani ilim
sahibi, bilgi sahibi olması ve ilahi ruhun üflen-
mesi) ile Âdem, meleklerle göre daha üstün sayı-
larak, yüce Allah'a halife olma göreviyle şeref-
lendirilmiştir.

Bu durumda melekler Âdem'e secde etmişse
de yalnız yine bir cin taifesi olan İblis, kendisini
yaratılış olarak Âdem'den üstün görerek gurura
ve kibre sapmış ve bu yüzden de Allah'ın güven
ve sevgisini yitirmiştir.

**33'lük Müslüman tespihi - kehribar
(D. Gürsoy Koleksiyonu)**

Kibir, cehalet, öz nefesine tapmak, gerçek dışı görünüm ve vaatler İblis'in şer kuvvetlerinin yani şeytanlık yönünün sıfatları olmakta ve insan oğlu kendini ancak bu azgınlıklardan ve sapıklıklardan Allah'ına ve onun esmâ-i hüsnâ'sı-

na sığınarak, dua ve tesbihat ile muhafaza edebilmektedir. Çünkü İblis'in yaptığı bütün şer faaliyetleri de Allah'ın bilgisi ve izni dahilindedir.

Tesbihattaki tekrarlar onun özündeki anlamı bilsek de bilmesek de, Allah'ın yüce egemenliğinin ve kudret ve koruyuculuğunun içine bizleri alarak, işlerimize ve ruhumuza bereket, sükûn ve saadet vermekte ve doğallıkla da, tesbihatın derin anlamını hissedebilenler bu lütuflardan o derece pay almaktadırlar.

Tesbih etmek Allah'a sığınmaktır. Yani ben-cillik ve gururdan sıyrılmaktır. Bu anlamda Pir Sultan Abdal, *“Ben dervişim diye göğsün gerersin / Hakkı zikretmeye dilin var mı?”* diye sorar.

Tesbihat gide gide ehlinin elinde öyle bir anlam kazanmaktadır ki zor günlerde, eza cefa zamanlarında, hapis, hastane köşelerinde dudaklar hiçbir şey söylemese de kalp çekilen tesbihle sabır ve sükûnet bulmaktadır. Çünkü gerçek mümin, tesbihat yani zikirle Allah'ına sığınıp onun kendisini koruduğunu hissederek, şer güçleri, şeytani cepheyi karşısına almakta, bir diğer deyişle şeytanı taşlamaktadır. Bu biçimde namaz başında, *Kur'an* okumaya başlamadan önce “*eu-zubillahi mineşşeytan-i recm* (Allah'a sığınır, şeytanı taşlarım) demekte ve her yerde her biçimde Allah'ını tesbih etmekte, zikretmektedir. Bir müminin elindeki tespih bize o kişinin Al-

lah'ın emrindeki iman ordusunun bir mensubu olduğunu göstermektedir. Hac sırasında, bu inceliği bilmeyenlerin anlayamadıkları “şeytan taşlama” da işte böyle bir ibadettir.

“Onlar, ayakta dururken, otururken, yanları üzerine yatarken (her vakit) Allah'ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin düşünür-

*Derviches tourneurs à Damas. Dancing dervises at Damascus.
Tanzende Derwische in Damascus.*

ler (ve şöyle derler:) Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın. Seni tesbih ederiz. Bizi cehennem azabından koru!” (Âl-i İmran suresi, 191. ayet).

Bir tarafta Allah’ın ona yüklediği Halifelik görevi diğer tarafta İblis’in şeytanlıkları neticesi, Âdem büyük bir imtihana tâbi tutulmakta, girdiği cennetten çıkmak zorunda kalmakta ama Allah tarafından bağışlanmaktadır. Böylece İslam dininde onun soyundan gelen insanlık, Hıristiyanlık’ta öne sürülenin aksine, herhangi bir ön günah taşımamakta, temiz olarak geldiği bu âlemdede hür seçimini yaparak ya İblis’e uymakta ya da onu taşlamaktadır.

Hız. Peygamber döneminde sayı saymak için yaygın olarak hurma çekirdekleriyle küçük taşların kullanıldığı bilinir. Tesbihle ilgili hadislerinden birinde Hız. Muhammed Medineli kadınlara, “Tespîh, tehlîl ve takdis’i iş edininiz ve bunları parmaklarınızla sayınız. Çünkü parmaklar hesap vermek zorunda kalacaklardır” der.

Sonuçta 33 ya da 99 sayısını eğitilmiş olmayanlar doğru sayamaz diye pratik bir sayma aracı olarak tespîh ortaya çıkmış olmalıdır.

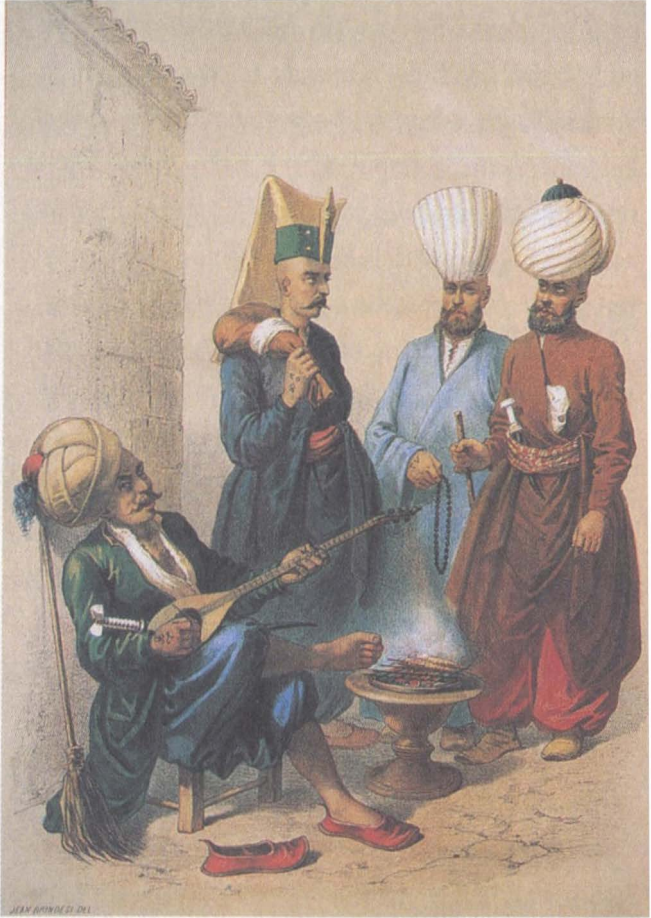
Mevlana Celaleddin-i Rûmî’nin *Mesnevî*’indeki “Nişane’leri Okumak” bahsinden yapılmış olan aşağıdaki alıntıda Hazreti Yunus’un balığın karnından tespîh ederek kurtulduğu hikâyeye edilmekte:

Ey şuh ve neşeli can, dirisin, diri oğlusun. Bu dar gönül mezarında nefesin daralmıyor mu? Sen vaktin Yusuf'u, gökyüzünün güneşi. Bu çölden bu zindandan çık yüzünü göster! Yunus balığın karnında pişti. Yunus Peygamber, bu beladan ancak tespihle kurtuldu. Balık karnında tespih etmeseydi kıyamete kadar o hapiste, o zindanda kalırdı. Yunus, balıktan Tanrı'yı tespih ederek halas oldu. Tespih nedir? Elest gününün nişanesi. Eğer can tespihini unutursan şu balıkların tespihini dinle. Tanrı'yı gören Tanrı'ya mensuptur, o denizi gören, o balıktır.

Bu cihan denizdir, ten balık, ruh da sabah nurundan mahcup Yunus. Yunus Tanrı'ya tespih ettiği için balıktan kurtuldu, yoksa hazmolur, yok olup giderdi. Bu deniz can balıklarıyla dopdoludur. Sen görmüyorsun ama etrafında uçuşup duruyorlar. O balıklar, sana kendilerini çarpmaktalar. Gözünü aç da apaçık gör.

Balıkları görmüyorsan bile bari kulağın, tespihlerini duysun.

Sabretmek, canın tespihleridir. Sabret asıl doğru tespih odur. O derecede hiçbir tespih yoktur. Sabret, "Sabır, sıkıntının, darlığın anahtarıdır." Sabır sırat köprüsüne benzer, cennetse öbür tarafta, her güzelin bir çirkin lalası vardır."

Değişik rütbelerde yeniçeriler

islam dünyasında tespih çeşitleri

Sufiyim halk içinde, tespih elimden gitmez.
Dilim ma'rifet söyler, gönlüm hiç kabul etmez.
Yunus Emre

Müslüman tespihleri 33'lük ve 99'luk olmak üzere iki türde yapılır ve kullanılır. 500'lük, 999'luk, 1000'lik ve 5000'lik tekke ve şeyh tespihleri varsa da bu tespihler şeyh efendinin dini törenlerde kullanması için yapılmıştır. Bunlardan bazıları sandukaların üzerinde yer alır. "Druze" tespihi 66'lıktır.

Cenaze törenlerinden sonra ise üçbin kez "la ilahe illallah" (Allah'tan başka tapacak yoktur) tekrarlayabilmek için bin taneli tespihler yapılmıştır.

Bir de Post odasında (dedenin üstüne oturmuş olduğu posttan dolayı bu adı alır) şeyhlerin

şifa için başvuranları kabul sırasında ellerinde tuttukları büyük taneli tespihler vardır. Bunların imameleri Mevlevi sikkesi ya da Bektaşî taccı biçimindedir. Taneleri de genellikle ödağacından yapılmıştır. Zikir tespihi de denir. Hastalar, muradı olanlar ya da nazara uğradığına inananlar şeyh tarafından bu uzun tespihlerin arasından geçirilerek okunurdu.

Vehhabiler ve Aleviler tespih kullanmazlar. Yalnızca Suriyeli Aleviler 40'lık tespih kullanırlar: Kırk erenler için kırk taneli tespih. Bektaşî tespihlerinde ise biri imamenin dibinde, diğerleri duraklarda olmak üzere, tespihin renginden farklı dört ayrı renk boncuk bulunur: Kırmızı boncuk Hz. Ali'yi, beyazı Hz. Fatma'yı, sarısı Hz. Hasan'ı, yeşili ise Hz. Hüseyin'i temsil eder.

İslamiyet'te zikir ve ibadet dışında kullanılan tespihlerin daima 33 taneli olması gerekmektedir. 99'luk tespihin zikir dışında kullanılmamasına özen gösterilmiştir. 99'luk tespihle zikir ve ibadetlerde Allah'ın büyüklüğünü gösteren sıfatlar tekrar edilerek, bilerek ya da bilmeyerek işlenmiş olan günahların bağışlanması istenir. Yani namazlardan sonra tespih ederken önce Sübhanallah, sonra Elhamdülillah ve Allahüekber sözlerini 33'er defa tekrarlayarak günahların affı istenir.

Tarikatlarda ise namaz dışında, tarikatın ge-

leneğine mahsus özel zikir ve ibadetlerin sonrasında Allah'ın güzel adlarını (esmâ-i hüsnâ) anarak tespih edilir. Tarikatlarda zikir için kullanılan tespihe “sübha-ı hüsnâ” ya da “sübha-ı zâkir” denir. Yani “zikredenin tespihi”.

Tespih istihare için de kullanılır. İstihare, Arapça “hayır dilemek” anlamındadır. Herhangi bir işi yapıp yapmamakta tereddüt eden kişi Allah'a yönelir, *Kur'an*'ı açar, ilk ayetin anlamından o işin hayır ya da şer olduğunu, başlaması ya da bırakması gerektiği yolunda işaret alır. Ona göre Allah'a dayanıp o işe girer, ya da o işten vazgeçer. Buna “istihare” denir. Tespihle de istihare yapılır. Salavat getirilip Allah'a sığınarak tespihten bir tutam alınır ve çift-çift çekilir. Son tane tek gelirse emirdir, çift gelirse o işten vazgeçilir.

hristiyanlıkta tespih

*“Beraberce dua eden aile
birlikte kalır.”*

Patrick Peyton, 1942.

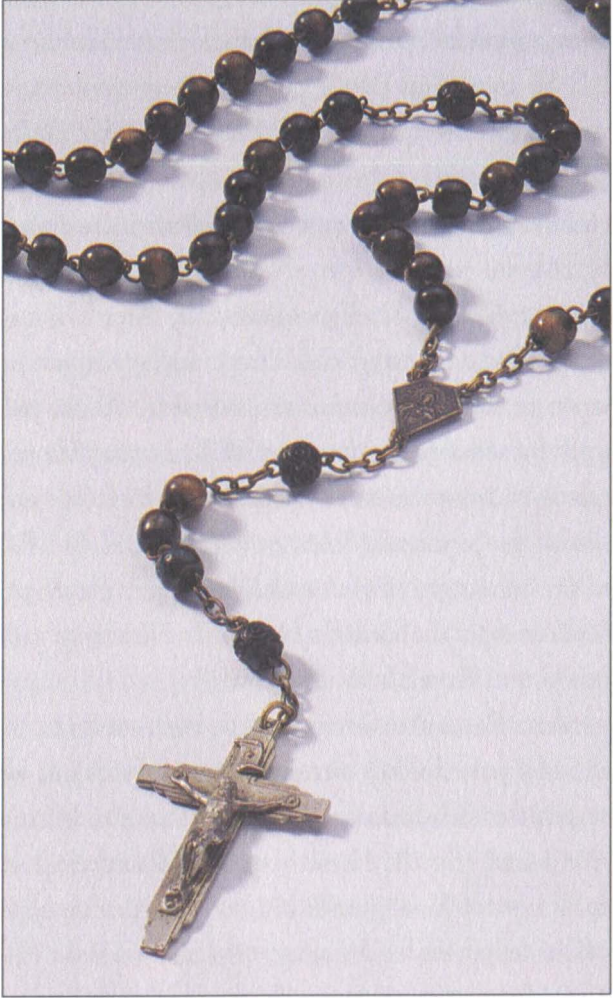
Musevilikte tespih kelime anlamı olarak vardır. Yani Museviler Allah’a övgü sözleri söyler. İbranice övgü kelimesi mastar olarak “Leşabeah”tır. Bu kelimeden Şevah ya da Şebah üretilmiş olup her ikisinin de anlamı “Allah’ı övmek”tir. Museviler Allah’ı övücü sözler, dualar göndererek Allah’ı tespih etmekte olup bunu yaparken herhangi bir araç kullanmamışlar ve hâlâ da kullanmamaktadırlar. Yahudi geleneklerinin bazılarının Kenan ve Kopt medeniyetlerinden etkileşim sonucunda oluştuğuna kanaat getirilir. Kenan ve Kopt medeniyetlerinde de boncuk, tespih gibi araçlara rastlanmamış olması bunun bir açıklaması olabilir.

Diğer bir açıklama ise ilk tek tanrılı din olan Musevilik çıktığında o zamanlar daha çok tılsım amacıyla şamanlıkta kullanılmakta olan boncuk dizelerinin bu yeni inançta yer almasının uygun bulunmamış olabileceğidir. Kısacası Museviler gerek dua aracı, gerek can sıkıntısı atmak aracı olarak tespih kullanmazlar.

Hristiyanlığın Anadolu'daki tarihini Şengül Gündoğan Aydıngün'den aktaralım: "Hz. İsa'nın getirdiği inanç, temelde Musevi dininin devamıydı. Onun öğretileri ölümünden sonra havarileri tarafından yayılmaya devam etti. Hristiyanlığın kutsal kitabı İncil de dört havarisi (Matta, Luka, Markos ve Yuhanna) tarafından yazıldı. Hz. İsa'nın ölümünden sonra yaptığı çalışmalarla havariliğe kabul edilen Paul (İbranicesi Saul, Latince Paulus, Batı dillerinde Paul) Hristiyanlığı Musevilik'ten ayıran kriterleri belirleyen kişi olmanın yanı sıra St. Peter ve St. Barnabas'la Akdeniz'e açılarak, özellikle Anadolu'da yaptığı misyonerlik çalışmalarıyla, Hristiyanlığın yayılmasında en önemli rolü oynadı.

Aslında Anadolu'da, Kilikya-Tarsus'da doğan Paul bir Roma vatandaşıydı. Sıkı bir Musevi eğitiminden geçtiği bilinen Paul'ün, bu eğitimi Yaşlı Gamayel adında birinden aldığı sanılmaktadır. Roma adına, Hz. İsa'nın yolundan gidenlere zulmeden, Hristiyanlığa inananlara karşı derin bir öfke duyan Paul'ün hayatı ve inançları bir mucize ile değişir.

İncil'de anlatılanlara göre, Hazreti İsa'nın çarmıha gerilmesinden yaklaşık otuz üç yıl sonra, Paul, ilk Hristiyanlar'ı Roma adına yakalayıp tutuklamak üzere Şam'a doğru giderken Tanrı tarafından gözle-

**Hristiyan tespihi - yarı değerli taş
(D. Gürsoy Koleksiyonu)**

ri kör edilir. Paulus üç gün boyunca göremez. Bu sırada Hz. İsa "Bu adam benim adımla diğer uluslara, krallara ve İsrailoğulları'na duyurmak üzere seçilmiş bir aracımdır. Benim adım uğruna ne kadar sıkıntı çekmesi gerekeceğini ona göstereceğim" diyerek gözlerindeki perdeyi kaldırmak üzere Hananya adlı bir inananını Paul'e gönderir ve gözlerini açtırır. İsa'nın mesajını alarak yeniden görmeye başlayan Paul, vaftiz olur ve o andan itibaren Hz. İsa'nın en büyük savunucularından biri haline gelerek onun öğretilerini yaymak için yollara düşer. Paul, Kudüs'ten Akdeniz ve Ege sahillerine, Anadolu'nun ortasından da kuzey Yunanistan'a kadar uzanan üç uzun ve tehlikeli yolculuk gerçekleştirir. 20 bin mili aşan bu seyahatler, din adına M.S. 1. yüzyılda yapılmış en uzun ve etkili yolculuklardır. İncil'de anlatılan bu seyahatlerin en büyük bölümü St. Paul'ün anavatanı olan Anadolu'da geçer. Paul, yarımadadaki diğer inananlarla birlikte ilk Hristiyan topluluklarını Anadolu'da oluşturur."

Aziz Paulus'un otuz bin kilometreyi aşan bu eziyetli yolculukları sırasında Anadolu'da yer altı şehirlerinde, adalarda ve sarp tepelere kurulu manastırlarda ilk Hristiyan papaz ve keşişlere iplik kordonlu, düğümlü Hindu tespihlerine benzeyen tespihlerden bıraktığı söylenir. Musevi eğitimi görmüş olan Paulus, Museviler'in dua ederken kullandıkları örtünün saçaklarına düğüm

atmalarından etkilenmiş olabilir mi? Muhtemelen kordon tespih bırakmış olması boncuk dizilerinin, o sıralarda pagan alışkanlığıyla tılsım ve muska geleneğinin Hıristiyanlıkta yer etmesini önlemek içindi. Ancak tespihin manastırlarda yerini sağlamlaştırması için 150 yıl daha geçmesi gerekecektir.

Üçüncü yüzyılda tespih artık Hıristiyanlık'ta yine yalnızca manastırlarda olmak kaydıyla keşişlerin kıyafetlerinin vazgeçilmez parçası olmuştur.

Hıristiyan dünyasında şimdi kullanılabenzer tespih parçaları İS 659 yılında ölmüş olan Nivelles'li Gertrude'un mezarında bulunmuştur. On ikinci yüzyılda benzer tespihler Aziz Norbert ve Aziz Rosalia'nın ellerinde görülmüştür. 1040 yılında Coventry'de ölen meşhur Lady Godiva'nın vasiyetleri arasında kıymetli taşlardan yaptırılacak bir tespihin bir Meryem Ana heykeline takılması da yer almaktaydı.

On ikinci yüzyıla kadar Hıristiyan dünyasında tespihin tılsım amacıyla kullanılmış olduğu sanılmaktadır. Örneğin inci tespihin kanı saflaştırarak çocukları hastalıktan koruduğuna inanılmıştır.

İtalya'da bugün tespihe *coronario* denir. Bu aynı zamanda çiçekten yapılma çelenk anlamına gelir. Yani nereye gidersek gidelim, tespihin

göl ve gül bahçesiyle ilişkisi tarihin kayıtlarına silinemez olarak kazınmıştır.

Bazıları, bunu, en eski şekliyle Hindular'ın *japamala* dediği sıralarda tespihin *Hibiscis syriacus* türü gülün yapraklarının sıkıştırılarak yuvarlak hale getirilmesiyle elde edilen boncuklardan yapıldığına bağlar.

Göl ya da gül bahçesiyle tespihin sembolik anlam ortaklığı Hristiyanlık'ta Ortaçağ boyunca öne çıkar. Hristiyanlık'ta gülün kırmızı rengi İsa'nın kanını ve Meryem Ana'nın bakireliğini simgeler. Ortaçağ'da yapılmış tabloların çoğunda Hz. İsa, Meryem Ana'nın kucığında, elinde kırmızı mercan bir tespih tutarken resmedilir. Bu mercan tespih en belirgin biçimde Jan Van Eyck'in *Çeşmenin Bakiresi* (*The Virgin of the Fountain*) adlı tablosunda görülür.

Katolik dünyasının şu anda kullanmakta olduğu tespihlerin, Dominiken mezhebinin kurucusu İspanyol Domenico di Guzman'a (1170-1231) 4. Haçlı seferine katılan bir arkadaşının Bizans'tan hediye getirdiği Müslüman tespihin-den ilham aldığı ve dua tekrar etmenin inanışın koyulaşmasına çok yardımcı olduğunu keşfettikten sonra Papa V. Pius'un onayıyla katolik dünyasında kullanıma sokulmuş olduğu söylenir. O zamanki tespihler 59 taneliydi, ucunda yalnızca haç bulunurdu.

Fransa Saray kayıtlarına göre 1380 yılında Kurtuba şehri altından yapılma tespihlerdeki üstün işçiliğiyle öne çıkmaktaydı.

1470'te büyük taneli 150'lik tespihler manastırlarda ortaya çıktı. Bunlara *chapelet* ya da *psalter* denilirdi. Yani 50'lik üç grupta (*Na tri coicat*) dizilmiş tespih. Keşişler bunları boyunlarına asarlar ve ayak bilekleri hizasına kadar entarilerinin üstünden sarkıtırlardı. Bu tespihler 1586'da Papa V. Sixtus zamanında ortadan kaldırıldı. Tekrar 59'luk tespihe dönüldü. Sonra kullanıma giren 59'luk tespih çekilirken beş kez *Pater Noster*, elli kez *Ave Maria*, üç kez *Gloria*, bir kez de *Salve Regina* duaları okunur. Bu yeni tespihlere yalnızca haç değil üzerinde çarmıha gerilmiş İsa tasviri ilave edilmiştir.

Tespih çekerek okunan dualar arasında en yaygın olanı *Ave Maria* duasıdır. Taneleri zincirle bağlanmış olan ve ucunda çarmıha gerilmiş İsa tasvirli haç bulunan bu tespihler rahibelerin kıyafetlerinin tamamlayıcısıdır.

1999 yılındaki çağrısı sonucunda tespih kullanma kampanyası tutmuş olmalı ki, Papa II. John Paul, Ekim 2002'den Ekim 2003'e kadar bir yıllık süreyi "tespih yılı" ilan etti. 1999 yılında Papa'nın bu çağrısı ardından bütün dünyayı tespih modası sardı. Bu modanın tetiklemesini din yapmış olsa da sonunda bu modanın kökün-

de tespihin depresyona iyi geldiği, rahatlatıcı bir etkisi olduğu, zihni açtığı gibi tespitlerin rolü büyüktü. Önce Amerika'da, ardından Londra'da tespih sergileri açıldı. Londra'da Harrods ve Paris'te Printemps gibi ünlü mağazalar tespih satmaya başladı.

Tespih modası beyaz perdedeki yerini aldı. 1971 yılında Henri Verneuil'in yapımcılığını üstlendiği *La Cassa* filminde detektif Ömer Şerif, zanlı Jean-Paul Belmondo'yu otomobiliyle ölümüne bir takip sonrasında bir çıkmaz sokakta sıkıştırır. Detektifin otomobilinin kapısı açılır. Kamera, önce ayakkabılarına yakın çekim yapar, sonra yavaşça yukarı doğru çıktığında Ömer Şerif'in avını ele geçirmiş bir avcının muzaffer edasıyla elindeki 33'lük bir kehribar tespihi iki parmağının arasında bir yukarı bir aşağı salladığını gösterir. Daha da yukarı çıktığında Ömer Şerif'in yüz ifadesi âdeta "dünyaları ben yarattım" demektedir.

Ünlü futbolcu Diego Armando Maradona'nın anılarını anlattığı kitabında Papa ve tespihle ilgili bir anekdot da yer alıyor: "Ben Papa'yla da tanıştım, çünkü ünlüyüm. Düşkırıcıydı. Anne me bir tespih verdi, Claudia'ya bir tespih verdi, ona verdi, şuna verdi, sonra benim sıram gelince İtalyanca olarak 'Seninki özel' dedi. Sinirlenmeye başlamıştım. Annemden tespihini istedim,

baktım, benimkiyle aynıydı! Papa'ya doğru yürüdüm, sordum: 'Affedersiniz Papa Hazretleri, benimki ile anneminki arasındaki fark ne?' Bana baktı, sırtıma vurdu, gülümsedi, yürümeye devam etti. Saygısızlık! Sırtıma vurdu, gülümsedi, o kadar!"

Maradona'nın alınmasını hiç anlayamadım. Tespihler tabii ki aynı ama Papa'nın tespihi verirken okuduğu dua farklı olmalı.

Protestanlar, Hıristiyanlığın artan maddiyatçılığına ve görkemli ritüellerine karşı oldukları için bu mezhebin kurucusu John Calvin'in istekleri doğrultusunda tespih kullanmadılar ve hâlâ kullanmazlar. Çünkü, Calvin iyi bir müminin ayetleri ezberleyip anlamadan tekrar etmesi yerine, okuma yazma öğrenip ayetlerin anlamını anlayarak ibadet edilmesinin daha makbul olacağını ortaya koyuyordu. Tabii ezber ve tekrar olmayınca tespihe de yer olmayacağı çok açık.

Ortodokslar'da dua sırasında tespih çekme uygulamasına yalnızca manastırlarda rastlanır. Romanya Kilisesi'nde tespihe "eğilerek selamlama" anlamına gelen "*matanie*" adı verilir. Bunun nedeni keşişlerin boncuk çekerek saydıkları her duanın başında ve sonunda yere doğru eğilerek Tanrı'yı selamlamasıdır.

Ermeni kilisesinde tespih kullanılmaz. An-

cak, Ermenistan'da dini amaçla değil stress atmak için elde tespihle oynamak âdeti vardır.

Komşumuz Yunanistan'da dini amaçla kullanılmayan tespihe *komboloi* denir. Rum Ortodoks kilisesinde az da olsa hâlâ kullanılmakta olan düğümler atılmış deri bir şeritten yapılmış tespihe verilen ad *kombologion*'dan türetilmiştir. *Komboloi*'de tane sınırı yoktur. Çünkü Yunanlar bu tespihi dua etmek için değil, stres atmak için kullanırlar. Bu yüzden 9, 15, 17, 19, 21'lik ve 27'lik, hatta çok nadir de olsa 33'lük tespihler vardır. Dikkat edildiğinde rakamlar hep tek sayıdır. Çünkü tespihin taneleri sıra yapıldığında her iki yanda eşit tane, sonda bir tane, başta ise imame bulunmalıdır. Tanelerin bittiği yer ile imame (onlar papaz der) arasında 7-8 cm ibrişim bırakılır ki kullananın dört parmağı orayı doldursun ve tespihi ileri geri atıp oynasın. Bu tarz tespihle oynama eski İstanbul kabadaylarına özgü iken anlaşılan odur ki İstanbul'dan Yunanistan'a göçenler bu âdeti oraya taşımışlar. Bir diğer özellikse Yunan tespihlerinin genellikle tanelerinin taş olmasıdır. Bunun nedeni tanelerin birbirine vurduğunda ses çıkmasını sağlamaktadır.

İyi kalpli bir rahip, bir komşu ruhani çevrenin rahibini yemeğe davet eder. Eski günleri anarak, güzel bir sohbet koyvererek yemeklerini yerler. Sonra,

**Kumboloi - yarı kıymetli taş
(D. Gürsoy Koleksiyonu)**

ev sahibi rahip büyükbabasından kalan kuka tespihi çıkarır ve çeker. Rahip misafir gittikten sonra kuka tespihin ortadan kaybolduğunu fark eder. “Olamaz” der. “Her şeye karşın tespihi çalan o değildir! Şakacı olarak ün salmış olduğunu iyi bilirim ama gene de...”

Böylece, meslektaşına kısa bir mektup yazmaya karar verir. “Aziz dostum. Tespihimi çaldınız demiyorum, çalmadınız da demiyorum. Ama tespihimi benden ödünç almışsanız, lütfen göndermek nezaketinde bulunun, çünkü benim için önemli.”

Mektubu götürenin dönüşüyle şu cevabı alır: “Aziz dostum. Hizmetçinizle yatıyorsunuz demiyorum, hizmetçinizle yatmıyorsunuz da demiyorum. Ama eğer yatağınızda yatmış olsaydınız tespihinizi daha önce bulmuş olacaktınız, çünkü tespihinizi saklamış olduğum yer, işte orasıydı...”

bilimde tespih

"Bütün proteinler 20 boncuğun farklı sayı ve sıra ile dizilmesinden oluşmuş tespihler gibidir."

Yaratılışın bu defa bilimsel açıklamasında yine tespih ve taneleri karşımıza çıkmakta. Buna protein sentezi deniyor: Canlı hücreye moleküler düzeyde baktığımızda onun aslında sürekli maddede giriş-çıkışının olduğu, moleküllerden yapılmış bir zarla çevreden ayrılmış, içerisinde aynı anda yüzlerce kimyasal reaksiyonun gerçekleştiği, canlı, moleküllerden oluşmuş bir balon olduğunu düşünebiliriz. Bütün bu karmaşayı düzenleyen, reaksiyonları başlatıp durduran, özel bir protein grubu olan enzimlerdir. Proteinler, yalnız enzimlerin yapısına girmezler, aynı zamanda hücrenin yapısına da katılır, diğer moleküllerle birlikte hücrenin tuğlası, harcı ve kolonları olurlar. Bütün proteinleri, çok daha küçük moleküller olan

aminoasitler oluşturur. Canlıların yapısına giren 20 çeşit aminoasit vardır. Bunları 20 farklı renkte boncuk gibi düşünebiliriz.

Bütün proteinler bu 20 boncuğun farklı sayı ve sırayla dizilmesinden oluşmuş tespihler gibidir. Peki, bu boncukların nasıl dizileceğine kim karar veriyor? Bir hücredeki bütün proteinlerin planı, yönetici molekül olan DNA'da kayıtlı. DNA da yine bir boncuk sistemi kullanıyor. Ama yalnızca dört renk boncuk var. Birbirinin ardısıra gelen üç renk boncuk, bir aminoasite karşılık geliyor. Bu dört renkli nükleik asit bilgisinden proteinler nasıl üretiliyor?

DNA'dan kendisinin bir çeşit şablonu olan başka bir molekül üretiliyor. Buna mesajcı RNA deniyor. Bu şablon, hücre içinde protein sentezinden sorumlu yapı olan ribozoma gidiyor ve ona bağlanıyor. Ribozom, şablonun bir ucundan diğerine doğru okurken her üç boncuğa karşılık bir aminoasit alıyor ve birbirine birleştirerek aminoasit boncuklarından meydana gelen bir tespih oluşturuyor. Yani proteini sentezliyor. Bu mekanizma bütün canlılarda aynı. Bir canlının DNA'sının bir parçası alınıp başka bir canlıya aktarılırsa o parçada kodlanmış protein yeni canlıda önce mesajcı RNA'ya, sonra da ribozomda proteine dönüşürülüyor. Kısacası bütün canlılar aynı dili konuşuyor.

Bu bilgilerin ışığı altında, yeryüzündeki bütün canlıları dört farklı boncuğun farklı sıra ve sayıda dizilmesiyle oluşan tespihler olarak düşünebiliriz. Tek fark, bu tespihler kendi kendilerini çekip bir işe yarıyorlar. Canlıların ortak bir atadan geldiğini düşünmemizin en önemli nedeni, işte bu ortak dildir.

“Yahu. senin hizmet ettiğin müşterilerin, ilk giydirdiğin pantolonu satın alıp gitmesinin nedeni nedir?”

“Boş ver, meslek sırrı. Emekli olunca söylerim.”

Emekli olduktan sonra bu iki iş arkadaşı karşılaşırlar. “Şimdi söyle bakalım şu sırrı.”

“Önemli bir şey değil canım. Pantolonun sağ cebine ucuz plastik bir tespih atıyordum. Müşteri de, ondan önce deneyen kişi değerli tespihini unutmuş sanıp, “Bunu beğendim, pakitle” diyordu.

aksesuar ve ziynet eşyası olarak tespih

Tespih dinsel amaçlı değil de, psikolojik yararları nedeniyle kullanılıyorsa işte o zaman can sıkıntısı ilacı ya da meditasyon aracı tanımıyla karşımıza çıkıyor. Özellikle erkekler tespihi eli oyalayan bir eğlence aracı olarak kullanırlar. Hatta şair Arif Nihat Asya “Tespih elin sakızıdır” der. İngilizler’se tespihe *worry beads* yani “can sıkıntısı boncukları” demektedir. Can sıkıntısı gidermek amacıyla en fazla tespih çekilen yerler mahkeme koridorları, hapishaneler, inşaat şantiyelerinin lokal ve yatakhaneleri, gemiler, huzurevleri ve kahvehanelerdir.

Bu amaçla kullanılan tespihler 33’lük oluyor. Bazıları 19’lük da kullanabiliyor. Böyle eksik taneli yani daha ufak çember tespihlere “maskot tespih” deniyor. Bazılarıysa, 33’lük tespih aynı zamanda dini amaçla da kullanılabildiği için rahatsızlık duyarlar ve tespihin bir boncuğunu kı-

rarak 32'lik yaparlar ki tespihin dinsel özelliği kalmasın.

Tespih aynı zamanda “güç gösteren erkek aksesuarı” olarak da kullanılmakta. Örneğin tespih yeraltı dünyasında bir nevi delikanlılık simgesi. Arkasına basılan yumurta topuklu, sivri burunlu ayakkabıdan, yakası açık beyaz gömlekten görünen kalın altın zincirden vazgeçebilir yeraltı kabadayısı ama tespihinden asla! Çünkü onun için tespih silah gibi bir güç göstergesi. Birini dinlerken tespih çekmek, belki de “dediklerini önemsemiyorum ama sen konuşmaya devam et hele!..” gibi bir anlam taşıyabilir. Daha da ötesi “seni dinlemek için değerli vaktimden veriyorum. Kısa kes ve git” anlamına da gelebilir. Hele birinin karşısında tespihi işaret ve orta parmak arasına alıp sallamak, “ben seni sallamıyorum” yani “senden daha güçlüyüm” mesajı verecek derecede umursamazlığın ve rahatlığın bir göstergesi.

Bazı aşiret reislerinin ve yeraltı babalarının oğullarının sünnet düğünlerinde silahla birlikte altın tespih hediye edilmesi, “müstakbel reis ya da babanın” erkeklığe ilk adımını atarken “güç unsurları ile donatılması” anlamına geliyor. Anadolu'da tespihe kişisel eşyalar arasında verilen önemin büyüklüğü belki de buradan geliyor. Baba ölünce tespihi en büyük oğluna veriyor.

Benim doğup sekiz yaşına kadar kaldığım Hasköy'ün Kalaycibahçe ve Arabacılar mahallesinde, 1950'li yıllarda üç çeşit delikanlı bulunurdu. Biri, bitirimlerdi. Onların adını herkes bilir ama çok az kimse yüzlerini görse tanırdı. Bunlar, mahalleyi taştan ünleri olduğundan, gündüz uyur, gece Beyoğlu'nda işe çıkarlardı. İkincisi, "mahallenin racon kesen ağabeyi" rolüne soyunmuş, mahalleden dışarı çıkmayan, kimi zaman kahvenin önünde, çoğunlukla merkez konumda olan Rum bakkalın önünde namus nöbetine yatanlardı. Kahvede, Rum bakkalın önünde ya da bir taş duvarın üstünde otururken çay bardağındaki beyaz sıvıdan arada bir "fırt" almayı ihmal etmezlerdi. Üçüncü delikanlı tipi ise benim gibi kimi zaman "inek" diyerek batırdıkları kimi zaman ise "okuyup adam olacak, bizi bu bataktan kurtaracak" sözleriyle iltifat ettikleri "okuyan gençlik" idi.

Birinci ve ikinci türlerin ortak özelliği ibrişimi biraz uzun bağlanmış tespihlerini ellerinden düşürmemeleriydi. Bu tespihleri çoğunlukla sallarlardı. Bu iki grubun yine ortak özelliklerinden biri de, mahallemizde oturan ve kendisi de eski namlı bir kabadayı olan köprüaltı (Galata Köprüsü) karakolunun komiseri uzaktan görüldüğünde tespihi toz edip üst başlarına çeki düzen verip komiser yaklaştığında ayağa kalkıp hazırol vaziyetine geçmeleriydi. Hele mahallemi-

zin esas bağlı olduğu Hasbahçe'nin yukarı kesiminde bulunan Aynalıkavak karakolunun komiseri elinde kocaman tespihi, belinde bıçağıyla volta atarak mahalleyi dolaşmaya başlamaya görsün, hepsi toz olurdu. O zaman komiserler okullu değil, devletleştirilmiş eski namlı mahalle kabadayıları idi. Aynalıkavak komiserinin bıçağını attığı zaman kapıdaki sineği ikiye böldüğü söylenirdi.

Biz ayrıldıktan sonra akrabaları orada oturduğu için rahmetli Dünder Kılıç'ın ailesi de bu mahalleye taşınmıştı. O zamanın delikanlılarını sayarken Kör Mordi'yi unutmayalım. Adı belki başkaydı da biz ona bu adı takmıştık. Bilmiyorum. Benden üç-dört yaş büyük olan Mordi'nin kör olduğu ve elinden eksik etmediği, yandan vitesli direksiyonuyla yollarda otomobil sesi çıkararak dolaştığı, hele şişhane yokuşuna geldiğinde arabanın vitesini, ara gazı verip, düşürüp yüksek devirde motorun zorlandığını imâ etmek için ağzını yırtarcasına açıp sesler çıkardığı biliniyordu. Direksiyonun üzerindeki çeşitli renkli süslemelerin yanında vites kolunun üzerine takılı az taneli tespihini arada bir okşayışını hatırladıkça içim bir tuhaf olur.

Gelelim tespihin can sıkıntısına yararına. Bakın Ömer Selcan nasıl yakarıyor: "Ben birkaç saatliğine minibüs şoförüymün dünya! Tespihimin

taneleri gibi dökülüyorum, parça parça içim. İma-
mesi kopmuş tespih taneleri gibi dağılıyorum ha-
yata. Hayatın sillesi, tespih çeken parmaklarımın
ucuna vuruyor. Yerlere düşüyorum. Birazım orada
'keşke burada olsaydın (*wish you were here*)' diyor,
birazım ötede 'çıkamaz bir sokaktayım, yolumu bu-
lamadım' söylüyor."

İşte bu açmaza girmiş ruh haline en iyi ilk
yardım ilacı tespihtir. Daha fazla dağılmadan ve
dağıtmadan ele tespihi almalı. Tabii anahtarlık,
maskot, stress topu ya da bir zincir de aynı işi gö-
rebilir, ancak ben size yine de tespih çekmeyi
öneririm.

Yaklaşık 3500 yıl önce Çin'de uygulanmaya
başlanarak günümüze kadar gelen *Feng Shui*'nin
sözlük anlamı doğayı değiştirebilen iki akıcı güç
olan "Rüzgâr ve Su"dur. *Feng Shui*, evrende sü-
rekli hareket halinde olan ve hayatımızı etkile-
yen enerji akışını kontrol edebilme yöntemidir.
Doğu felsefesi, Tao'nun temel kavramı olan
Chi'nin hareketi (evrensel enerjinin hareketi),
Yin (negatif) - Yang (pozitif) karşıtların birbirini
tamamlaması ve evreni oluşturan beş element
(ateş, su, toprak, metal, ağaç) teorilerinden yo-
la çıkarak yaşadığımız iç ve dış mekânların dü-
zenlenmesi sanatıdır. Uygulamaları Çin astrolo-
jisine de dayanan *Feng Shui*, yaşanılan mekân-
larda evrensel enerji akışını olumlu yönde haya-

tımıza yansıtmanın ve olumsuz olanları ne biçimde önlememiz gerektiğinin yöntemlerini gösterir. Doğanın güçleriyle denge ve uyum içinde yaşamayı öğretir Feng Shui.

Bakın, Altın Çağın Dergisi'nden yapılmış olan alıntı bu enerji uyumunu nasıl açıklıyor:

Tespihin her çekilişindeki konsantrasyon... Yani tespih, bir meditasyon olayından başka bir şey değildir... El ve parmaklar, beyin kanalından alınan enerjileri dağıtan en güçlü odaklardır. Onun için gerek İslam gerek Hıristiyan toplumlarında, dini ortamlarda el sıvazlama vardır. Bunun bilincinde olanlar bu hareketi bilinçli yaparlar. Bazıları da insiyaki. Bazı yörelerde alışveriş yapılırken pazarlık bitmeden el bırakılmaz. Bunun mânâsı, pazarlık eden kişinin, düşünce konsantrasyonu ile karşı tarafı ikna etme çabasından başka bir şey değildir. Her el, taşıdığı boyutun enerjisine göre şifa vermektedir. Her elde az veya çok şifa etkisi mevcuttur.

Tespihin yararlı olabileceği başka bir sıkıntılı durum da sigarayı azaltmak veya bırakmak istenildiği zamandır. Hele bazı insanlar can sıkıntısından dudak veya parmak tiryakisi olarak sigara içiyorlarsa tespihin bu kişilere yararlı olacağına kesin olarak bakılmaktadır.

Dilerseniz bu bölümü Abdülhak Şinasi Hisar'dan bir tesbih sohbetiyle bağlayalım:

Beyaz, sarı, kırmızı çocukluk zamanımda oynadığım, beğendiğim ve sevdiğim üç tesbih hatırlıyorum. Bunlardan biri, içi oyulmuş su damlaları gibi bembeyaz, parlak ve güleryüzlü, necef bir tesbihti. Onun billur serinliğini sever, sessiz duruşunda bir su şarlıtı ve mûsikîsi duyardım. Bu, benim annemin tespihiydi. Onun yanında, annemle beraber olduğum zamanlardaki müsterib neş'emin saffetini, tatil günlerimin çağlayan hazzını duyardım. Bu, hodgâm, mahrem samimiyetimin bir remzi saydığım bir tesbih; bu, ZEVKİMİN tesbihiydi.

Öteki, bal, mehtap, bazan yaprakları ve Haliç suları gibi sapsarı, iri taneli, güzel kokulu, içli, keb-rübâ bir tesbihti. Onun kadife gibi yumuşaklığını sever, için için eski zaman kokan vücudunda bir nevi uzaklık, yalnızlık ve kibarlık hisleri duyardım. Bu, büyükbabamın tesbihiydi. Onun yanında, büyükbabamın odasındaki eski kaplı, sarı kâğıtlı kitaplar içinden gelen ilmin davetini ve divanlar içinde ölen şüirin bülbüllerini duyardım. Bu, en hususi görüşlerimin, en ciddi temayüllerimin bir remzi saydığım bir tesbih; bu, FIKIRLERİMİN tesbihiydi.

Üçüncüsü, kan gibi kırmızı mercan bir tesbihti. Onun sıcak ve uzak denizlerden, masalların bahsettiği Arabistan'dan çıkıp gelen küçük kırmızı gözler-

le böcek boynuzlarını sever, taşlaşmış vücudunda ılık kanın ve bütün coşkun hislerin olgunluğunu ve taşkınlığını duyardım. Bu, büyükannemin tespihiydi. Onun yanında annemle babam ve büyükbabama itiraf edemediğim çılgın oyunlarımın ve hülyalarımın; uyumadan evvel yatağında dinlediğim ve uykularımda daldığım masallar diyarının sırlarını duyardım. Bu, hep boş kalacağını daha bilmediğim hülyalarımın bir remzi saydığım bir tespih; bu, KALBİMİN tesbihiydi.

Aradan kırk, elli yıl geçmiştir. Şimdi, onları tutan eller toprağa karıştı. Hatta o necefler dağılmış, kehribâlar yanmış ve mercanlar parçalanmıştır. Fakat hâlâ daha onları birer birer şekilleriyle, renkleriyle, kokularıyla, ellerime yayılmış vücutlarıyla o kadar canlı duyuyorum ki, kalbime baksanız onların gölgesini orada görürsünüz sanıyorum. Ve hâlâ daha herbirinin doksandokuz tanesine karışmış o neş'eler, ümitler ve duaları o kadar canlı hatırlıyorum ki, hayatın hakikati karşısında duyduğum öfkeyle, kırılmış kalbimin üstüne boynumu bükerek: Yaa?.. diyorum, demek duaların kerâmeti güllerin kokusundan daha fazla devam etmiyormuş. Bu tesbihlerden bir tanesine bir dua sinmiş ve fâniliği bir müddet için de tedavi edecek olanı yok muydu? Bunların hiçbirisi ciddi değil, bunların hepsi de birer hayâl miydi?..

tespihin yapılışı

Ustası tarafından tespih tornada çekilirken, işlem üç ana bölümde ele alınır. Birinci bölüm tanelerin çekilmesidir. 99'luk bir tespih için 110-120 dolayında tane çekilir. İçlerinden en uyumlu olanlar seçilerek 99'luga, geri kalanlar ise 33'lük tespih için ayrılır. İkinci bölüm ise "takım" denilen durak, pul, düğüm yuvası, imame, ara taneler ve tepeliğin yapıldığı bölümdür. Bu bölümde ele alınan parçalar tespihin ana özelliğine uygun ve o ana özellikten bazı öğeleri barındıracak biçimde şekillendirilir. Örneğin Bektaşî tacı biçiminde yapılacak bir imameye duraklar da Bektaşî tacı biçiminde yapılarak tespihte bütünlük yaratılır. Bir başka örnek olarak hayat ağacı biçimi verilmiş bir imamesi olan tespihin duraklarının da hayat ağacı biçiminde olmasıdır. Mevlevî sikkeli imamesi olan tespihin tepeliği de buna uygun olacaktır. Üçüncü ve son

bölüm ise tespihin dizilmesi ve süslü bir kamçıyla tamamlanmasıdır. Şimdi, Işık Yazan'ın günümüz tespih ustalarından Yusuf Özgen'le yaptığı çalışmasından da yararlanarak sırasıyla bu işlem bölümlerini tek tek ele alalım.

El tornasında yapılış:

Ustalarının tespih tanelerini hazırlamasına “tespih çekmek” denilir. Makbul olan değerli tespihler hep “çıkırik kemane” denilen torna el tezgâhında “el terazi, göz mizan” yöntemiyle çekilmiştir. 50 x 100 cm boyutlarında olan bu tezgâh, “tay” denilen iki ayağı tutan alt araç, ayar delikleri olan “delikli peşme”, dönen yuvarlak “kubbe”, kubbeyi tutan “kelebek” ve ustanın ayağını dayadığı “tezgâh takozu” bölümlerinden oluşur. Aslında ayakla döndürüldüğü için bu tür tornalara “ayak tornası” demek daha uygun olmalıdır. Yardımcı tezgâh ve araçlar ise tıraşlamak için “arda”, yontmak için “rende”, kesmek için “testere” ve tornayı döndürmek için kullanılan “kemane”dir.

Tespihin yapılacağı madde önce testereyle uygun ende çubuklar halinde kesilir. Bu çubuklar istenilen tane boyuna göre bölünür ve tornada “çarkûşe” denilen aletle, dakikada 3500 devirde döndürülürken tam ortadan delinir. Kalıba geçirilen tane (habb) sol elle ileri geri dön-

dürölürken sağ eldeki ardayla da yontulur ve rendeyeyle istenilen biçme sokulur. Tanelerin hepsinin aynı boyda olmaları sağlanır, sonra malafadan sökölmeden kaol ile cilalanır. Kaol aktarlar da satılan bir parlatma solösyonudur. Parlatmak için kaol kullanılması yenidir. Eski ustaların kol-kotalarla cila yaptıkları ve tanenin deliğini dahi cilalattıkları bilinmektedir. Sonra tahril denilen bir ip üzerine parçalar dizilir.

Çarkûşe ve kalıp eski şemsiyelerin yassı ve yuvarlak metallerinden tespihçi ustası tarafından hazırlanırdı.

Elektrikli tornada yapılış:

Tespih ustaları, 1965 yılından bu yana yavaş yavaş çağa uyarak elektrikli tornalara geçmiştir. Hatta bilgisayarlı torna kullananlar da vardır. Şu anda kemane ile tespih çeken bir usta bilinmemektedir. Çeken ustalar çektikleri her tespihe kendi üsluplarıyla imzalarını atmışlardır. Örneğin ağaç tespihlerde imame, ustanın imzasıdır. İmamenin çekilişinden ustanın kim olduğu anlaşılır.

Kesme

Malzeme, bir daire testere tezgâhında (çapı 10 cm, kalınlığı 0,3 mm) işlenecek tespihin kaba ölçülerinde kesilir. Tezgâhın testere devir hızı

dakikada 1500-2000 devir olmalıdır. Malzemenin cinsine göre kesme işlemi yapılırken testerenin bıçağına kesmeyi rahatlatıcı maddeler sürülür. Örneğin fildişi kesiliyorsa bıçağa sık sık parafin sürülür, Kehribar kesiliyorsa 10 numara madeni yağ damlatılır.

Yuvarlatma

Dikdörtgen prizmalar biçiminde kesilmiş taneler, parmaklar arasında tutularak dönen zımparada devamlı döndürülerek silindirik hale getirilir.

Delme

Yuvarlatılmış olan parçalar bu defa tornanın aynasına takılır. Torna dakikada 3500 devirle dönerken 0,7 mm çaptaki matkap puntodan yaklaştırılır ve yarılarına kadar delinir. Aynı işlem diğer taraftan da yapılarak delik bütünleşir. Böylece zaten çok ince olan matkabın yamuk gitmesi önlenmiş olur. Kehribar kullanılıyorsa biraz bitkisel yağ dökülür. Fildişi, renk kaybına uğramaması için yağsız delinir. Mercan delinirken ise matkabın devri çok aşağıya alınır.

Raybalama

Tespah ustasının genellikle kendi yapımı, köşeli kenarlı bir çelik iğne biçimindeki rayban ahşap

sapından tutularak, elde bütün delikler raybalanır. Bu işlem sonunda tanelerin delikleri eşit ölçüde konik biçme getirilmiş olur.

Malafada İşleme

Tespihin imalat safhaları arasında en önemlisi budur. Tornanın aynasına bir çelik çubuk eğe sıkıştırılır. Bununla beş köşeli konik malafa haline getirilir. Burada dikkat edilmesi gereken, tor-na aynasının yalpasız, salgısız döndürülmesidir. Malafa yalpalarsa tane deliği tam merkezlenemez ve taneler ipe dizildiğinde “sarhoş” durur. Tanenin malafa üzerinde dönmemesi için bıçak taneye fazla bastırılmamalıdır. Arda adı verilen hava çeliğinden yapılma, düz uçlu bıçaklarla dönen taneler biçimlendirilir.

Cilalama

Malafada istenen ölçüde hazırlanmış taneler, duraklar, imame, tepelik, malafadan çıkartılmadan kaolla ıslatılmış yumuşak bir bezle yüksek devirde cilalanır.

Dizme

Tespihin dizilmesi beceri isteyen bir iştir. Tespihin uygun renkte bir ipe dizilmesi, taneler arasında renk ahenginin sağlanması önemlidir. Koyudan açığa ya da tersi bir ahenk içinde olmalı-

dır. Gerek çekiminde çabuk deforme olmaması için, gerekse zevkli çekim ve tespihin görünümünün zarif olması için usta büyük özen gösterir.

Tespikli Cariye, Fausto Zonaro
(13 Kasım 1899 tarihli İspanyol dergisi *La Ilustracion Artística*'nın kapağında)

tespihin parçaları

Şirâze denir, kitapta bir bağ vardı
Yaprakları cildinde tutar bağlardı
Tespih gibi olduk, çözülüp darmadağın
Toplumdaki insanları kim bağlardı.
Fuat Bayramoğlu

Tane (Habb): Taneler değişik biçimlerde yapılabilir. Tam toparlak (kürevi), yassıca yuvarlak, uçlu toparlak, söbe (beyzi), dolgun beyzi, yarım beyzi, yumurta, şalgami (iki tarafı basık), armudi, kürevi üstüvane, kesme (iki tarafı düz), fesatalı (elmas gibi tıraş edilmiş) olarak biçimlendirilir.

Kadın (zenne) tespihi için özel yapılan taneler ise çok küçük olur. Tanelerin üzerine bazen kalem oyması motifler yapılırca “üzeri oymalı” ya da “kalem oyma süslü” olurlar. Tanelerin üzerinde birçok delik bulunuyorsa ve tanenin içi boşaltılmışsa bu defa “ajurlu” olur. Giderek bü-

yüyen her boy tanenin boy sırasına dizildiği “servi” tespihler ise sanat değeri taşımaz.

Necip Sarıcı'nın tabiriyle “tespihte tezhib devri” başlamıştır. Tespih tanelerinin üzerine “binlerce altın çivi çakılmış, yakutlar, zümrütler, pırlantalar kakılmış, tanelere birer birer ne yazılar, dualar yazılmıştır.” 7,5 mm çapında fildişi tanelerinin üzerine 162 altın çiviyle nakış yapıldığını ve 99'luk tespihte toplam 17.500 adet altın çivinin tek tek elden geçirilmesinin zahmetini bir an için durup düşünelim. Eskilerin “deli postekisi saymak” dedikleri bu olmalı.

Nişane (Durak): 99'luk tespihlerde her 33 tanede bir konulan ve tane dizisinin dışına doğru sarkan çeşitli biçimlerde, bazen üzerinde hareketli halkalar da bulunan iki adet nişane vardır.

Pul: 33'lük tespihlerde nişane bulunmaz. Yalnızca pul denilen küçük yassı, mercimeğe benzer iki parça vardır. 99'lu tespihlerde bazı dualar yedi kez tekrarlanacağı için imameden itibaren her iki tarafta yedinci taneden, 33'lüklerde ise 11. taneden sonra konan pullar, duaların sayısını saptamaya yarar. 33'lük tespihin dini amaç dışında kullanılacağı baştan belli ise pullar beşinci ya da yedinci taneden sonra konur. Çok iyi ustalar halkalı pul bile yapmaktalar.

İmame: İmame tespihin uzun başlığıdır. Böy-

lece dizilmiş olan tane, nişane ve pullar iki uç halinde bir araya gelerek iplikler imameden geçirilir. İmameye gizli düğüm yuvası yapmış olan ustalar vardır. İmame tespihçi ustasının sanat gücünü gösteren önemli parçalardan biridir. Genellikle Osmanlı tespihlerinde tanenin üç boyu şimdiki tespihlerde ise 5-6 boyu kadar olması ya da 3-6 santim boyunda ve uca doğru incelerek zarif olması gereken bir parçadır. Yine çok iyi ustalar imamelerin üzerine bir ya da birkaç halka koyarak, sikkeler giydirecek estetik zevkin en uç noktalarını zorlamaktadırlar. İmameler alıştığımız klasik türünün ötesinde fes, mevlevi sikkesi, rufai tacı, hayat ağacı biçimlerinde olabilir.

Püskül ya da kamçı: Klasik ağaç tespihlerde imameden sonra tire, ibrişim ya da ipekten örülmüş bir püskül, 8-10 cm boyunda bir bükme ya da Çerkes kaytanı biçiminde örülmüş bir kordon kamçı vardır. Tespihçiler tarafından tespih imal edilirken bu kordon üzerine küçük taneler dizilmiştir. Kordon arasında “şemse” adı verilen yassı yuvarlak biçimli (güneşe benzer) süslemeleri bulunan türleri de vardır.

On dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda püskülün iyisi Erzurum’da yapılırdı. Tespihi dizen, imame başlığını ipek iplik ya da sırmayla ören, kamçının ipek ipliğini bağlayan esnafa kazaz adı verilirdi. Şimdi ise Erzurum’da kazaz denilince, ham

ipeği işleyip ibrişim haline getiren esnaf akla gelmektedir. Kazazların geçmiş iki yüzyıl tespih püskülü yaptıklarını gençler bilmez.

Değerli tespihlerde imamenin ucuna kamçı eklenir. Kamçıların altın ya da gümüşten örülmüş zarif kordonlarla da yapılmış olanları vardır. Bu kordonlar imamenin üst ucuna ya doğrudan doğruya bağlanarak üzerine yine altın ya da gümüşten örme küçük bir kılıf (manşon) geçirilir ya da iyi mafsallanmayı sağlayan ve Hadrianus düğümü diye bilinen bir geçmeyle bağlanır. Kamçının üst ucunda yine altın ve gümüşten, dörtlü huzmelerle yuvarlak ya da oval örülmüş taneler bulunur ki “Türk Başı” denir. Bunlar klasik tespihteki tepelik parçasının yerini tutarlar. Bu Türk Başı’nın üst ucunda çivi parçasının yerini alan çok defa mercandan ya da başka değerli taşlardan yapılmış bir boncuk bulunur. Bazen de Türk Başı’ndan sonra küçük ve ince altın ya da gümüşten birkaç kordondan yapılmış ve uçlarında mercan taneleri bulunan püsküller vardır.

Tepelik ya da hatime: Tespihin ucunda püskül değil de kordon kamçı varsa bu kamçının en üst ucunda tespih ustasının zevkine göre yapılmış bir parça bulunur. Bu parçaya tepelik ya da hatime denir. Bazen tepeliğin üzerinde hareketli halkalar da olur. İyi ustaların çok zor bir iş ol-

On altıncı yüzyılda bir imam

masına rağmen vidalı tepelik yaptığını da görmekteyiz.

Çivi: Tepeliğin en üst ucuna çivi adı verilen bir parça girer. Kordonun ucu çiviye bağlanarak

tepeliğe sıkıştırılır. ivi hem tespihin dizilmesi-
ni tamamlar hem de tepelik parçasının en st
şekline kalıplanır.

Tahril: Tane, nişane ve pulların içinden ge-
en ibrişim ya da ibrişim kordonudur.

Yunan tespihi - yarı kıymetli taş
(D. Gürsoy Koleksiyonu)

tespih yapılan maddeler

Tespih çok çeşitli maddelerden yapılabilmektedir. Bu maddeleri şöyle gruplandırabiliriz: Mineraller, madenler (ki bunlar değerli ve yarı değerli madenler olabilir), hayvansal maddeler, denizden gelen maddeler, fosil kökenliler, ağaçlar, bitkiler ve sentetik maddeler. Şimdi bu grupları tek tek inceleyip ayrıntılayalım.

Mineral ve Madenler

Alaca akik (kalseduvan), altın, ametist (cebellekum taşı), bakırtaşı (malakit), damarlı akik (mühretası, *onyx*), elmas, firuze (turkuaz), gümüş, kırmızı ya da ateşin akik (kornalin), kiremit taşı, kristal, kuartz, lacivert taşı (lapis lazuli), mısır necefi (*jaspe Egyptian*), necef (kaya kristali), seylantaşı (şebreçağ, grenat), sırmani akik (kantaşı, *jaspe sanguin*), şahmaksut, yakut, yeşim (*jade*), yeşime benzeyen donuk akik (*jaspe*), yıldız taşı, zeberced (krizolit), zümrüt.

Hayvansal maddeler

Amber, bağa (deniz kaplumbağası kabuğu), balina dişi, boğa boynuzu, buffalo boynuzu, deniz aslanı dişi (şîr-i mai), deve kemiği, fildişi, geyik boynuzu, insan kemiği, kaplan tırnağı, köpekbalığı dişi, mors dişi özü (bülbül tükürüğü), naka (som, mors, deniz fili, deniz devesi balığı dişi), naka-ı bahri (yosunlu mors dişi), suaygırı dişi, testere balığı dişi, zergedan (gergedan boynuzu).

Deniz kaynaklı maddeler

Açık siyah akmercan, inci, koyu akmercan, mercan, sedef, siyah mercan (yüzsürü, yüsrü).

Fosil kökenliler (organik bileşikler)

Kehribar (rengine göre şeffaf, ateşi, sarı, buzlu, yeşil), lületaşı, oltutaşı (kara kehribar) ve hayvansal maddelerden fosil kökenliler olarak da mamut dişi.

Ağaçlar

Afrormazia, abanoz, ardıç, demirağacı, demirhindi, fethipaşa, fıstık ağacı, gülağacı (*bois de rose*), günlük, kalenbek, kanağacı, keklik ağacı, kıral ağacı, kokobolo, laleağacı, morağaç, ödağacı (mâverdi, üveydari), pelesenk, sakızağacı, sandalağacı, satenağacı, servi, sisu ağacı, şeker

ağacı, tikağacı, yerli gül fidanı ve kökü, yılan-
ğacı.

Bitkiler

Andız, benekli kuka, hurma çekirdeği, kuka,
narçıl, sıkıştırılmış gül yaprakları, sırçalı kuka,
tom, zeytin çekirdeği.

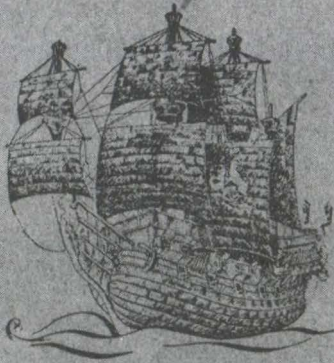
Sentetik Maddeler

Almansakızı (sıkmakehribar), bakalit, fiber, ka-
talin (katarin), kristal, sert plastikler, uçak ca-
mı.

Papağan, Şevket Dağ

KEHRİBAR SERGİSİ

21 Mart'dan 9 Nisan 1944 tarihine kadar
Tokatlıyan Otelinde
her gün saat 10-13 ve 15-19
arasında açıktır

kehribar

*Ağlayan bitkiden, bir damla kehribar,
Beklenmedik bir anda aktı ve karmıcaı mumyaladı.
O denli küçümsediğimiz minik böcek
Değersiz bir karmıcadan bir mücevhere dönüştü.
Romalı şair Martialis*

Tespîh yapılabilecek çoğu maddeyi saydıktan sonra bunlardan bir tanesini seçip onu daha etraflıca tanıtmak istedim. Ama bu seçimi yapmakta çok zorlandım. Sonunda tamamen kişisel seçimim olarak kehribarı seçtim. Mercan olabilirdi, kuka olabilirdi ama nedendir bilmiyorum gönlüm tespihe en yakışan kehribarı seçti.

İngilizler'in amber, Almanlar'ın *bernstein*, Araplar'ın kahraman, jeologların *succinit* dedikleri kehribar, yanarken çıkardığı reçine kokusuyla ayırdedilebilir. Bunun nedeni de özgün maddesinin Tersiyer Dönem'de yaşamış olan çam ağaçlarının fosillenmiş reçineleri olmasıdır: Zamanla

toprak katmanlarının altında kalan reçine, Buzul Çağı'nda buzulların basıncıyla sertleşerek taşa dönüşür.

Francis Bacon *Yaşam ve Ölümün Tarihi* adlı kitabında “Örümcek, sinek ve karınca narin olduğundan, kehribarın içine düştüğünde kaçamayıp, hapsolur. Orada, ölümü ve kendilerini çürütmeye karşı soylu bir anıttan daha iyi koruyan bir gömüt bulurlar” diye anlattığı gibi düşük ısıda kolaylıkla yumuşayıp akışkan ve yapışkan olabilen kehribarın içinde hapsolmuş böcek ve bitkilere rastlamak mümkündür.

Doğada yuvarlak çakıl, çubuk ya da damla biçiminde bulunan kehribarın rengi saydamdan, yarı saydama kadar yağimsı, parıltılı, beyaz, sarı, kırmızımsı ve kahverengidir. Süt beyazı ve opak olanlara “kemik kehribar” da denir. Tespih için en uygun olanı yarı saydam çeşitleridir.

Kehribarın tarihini Bilgi Altıok'un “Kehribar” yazısından özetleyelim. Kehribarın ilk yatağının Almanya'da Baltık Denizi kıyısında Samland'da bulunduğu belirlenmiştir. 15.000 yıl kadar önce göçebe olan Danimarkalılar'ın kıyılarına vuran parçalardan boncuk yapıp takı olarak kullandıkları sanılmaktadır. O dönemde bu parlak taşların “gizemli güçleri”den dolayı kötülüklerden koruyucu tılsım olarak kullanıldığına da inanmak zor değil. Ayrıca Kuzey Avrupa'nın di-

ğer yörelerinde de ortaya çıkarılan gömütlerde kehribar takılar ve heykelcikler bulunmuştur.

İÖ 1000 civarında kehribarın Fenikeliler tarafından kuzey ülkelerinden güneye, Akdeniz havzasına taşınarak önemli ticaret metalarından biri haline getirildiği biliniyor.

Eski Yunanda kehribara, elektrik sözcüğünün türetildiği Grekçe “elektron” adının verilmesinin, kehribarın, sürtünerek ısıtıldığında negatif enerji yüklenme özelliğinden kaynaklandığını düşünmek yanlış olmaz. Bu özelliğiyle vücudun fazla elektriğini aldığından rahatlatıcı ve iyileştirici olduğuna da inanılagelmiştir.

Romalılar da “kuzeyin altını” dedikleri kehribarı ziynet eşyası olarak kullanmanın yanı sıra iyileştirici niteliklerinin olduğuna inanırlardı. Bu nedenle olsa gerek kehribar altın kadar değerliydi. Kehribar kolyelerin ateş indirmede, bademcik iltihabını iyileştirmede kullanıldığı biliniyor. Kulak iltihabı ve göz bozukluğu için de kehribar tozu bal ve gülyağıyla karıştırılarak kullanılıyor.

Ortaçağda kehribara talep öyle yükseliyor ki, Avrupa’da kehribar işleyen ustaların loncaları ortaya çıkıyor. Çok pahalı olan kehribarı ancak soylular satın alabiliyor. Prusya Kralı I. Friedrich Wilhelm’in, Deli Petro’ya 1713’te armağan ettiği, tamamen kehribarla kaplı, yalnızca kehribardan yapılma eşyalarla dekore edilmiş oda en meşhur

örneklerden biridir. Devrim sırasında tamamen sökülüp güvenli bir yere taşınan bu oda esrarengiz bir biçimde bugüne kadar bulunamamıştır.

Kehribar günümüzde hâlâ en çok Baltık Denizi'nden çıkmaktadır. Yaygın olarak bulunduğu diğer yerler ise Amerika, Alaska, Kanada, Grönland, Sibirya, Rusya, Polonya, İsveç, Danimarka, Sicilya, Dominik Cumhuriyeti, Meksika ve Burma'dır.

Erzurum'un Oltu ilçesinde çıkan oltu taşı da bir çeşit kehribardır. Kömürün taşlaşmasıyla oluşur. Bir linyit çeşidi olup çok sık yapılıdır. Özel bir gelişme yoluyla oluşmuştur. En fazla Oltu ilçesi Havkas Kışla köyü dolaylarında bulunur. Halk arasında "kara kehribar" da denir. Yeraltında 1-7 cm kadar ince damarlar halinde bulunur. Tespihçiler taşları kiloyla satın alırlar. Tespih ustaları bu taşları toprak altına gömer, nemli ve yumuşak kalmaları için orada korurlar. Oltu taşı havayla temas ettiğinde sertleştiği için ustalar ihtiyaçları olduğunda çıkartır, önce suda bekletip yumuşakken işlerler. Tespih olarak çekildikten sonra zımpara taşıyla zımparalanır, tebeşir tozuyla ovulur ve zeytinyağıyla parlatılır. Sonunda tamamen mat görünümlü olan taş, siyah pırıl pırıl bir görünüm alır.

Oltu taşı dadaşlar diyarı Erzurum'u en iyi tanıtan özelliklerden biridir. Erzurumlular bu keh-

ribar için festivaller düzenlemekle kalmayıp şiir-
ler de yazmaktadırlar.

<i>Kara yıldız taşım sen</i>	<i>Tespihim oltu taşı</i>
<i>Dadaşa yoldaşım sen</i>	<i>Kaleme benzer kaşı</i>
<i>Gümüşlü nakışım sen</i>	<i>Güzel çirkin arama</i>
<i>Kehribardır, kehribar.</i>	<i>Yaşıma uygun yaşı</i>

Zekiye Çomaklı

Oltu taşını, sahtesinden yani plastikten ayırdet-
mek için bir iğneyi çakmak alevinde akkor hali-
ne getirdikten sonra taş batırın. Eğer delinirse
sahtedir, delinmezse kesinlikle oltu taşıdır.

Ayrıca, gerçek oltu taşı bıçakla kazındığında
kahverengi toz bırakır, sürtünmeyle elektrikle-
nir ve küçük toz parçacıklarını çeker. Gerçek ol-
tu taşının üzerine nefesinizi üflediğinizde yüzeyi
buharlaşıp nemlenmez. Yine gerçek oltu taşının
taneleri birbirine çarptığında kendine özgü tok
bir ses çıkarır ve kullanıldıkça parlayıp güzelle-
şir.

Tespih kitabında kehribar bahsi en güzel na-
sıl kapatılır? Güzel bir kehribar tespih öyküsü-
yle. Bakın Ergun Aydalga nasıl döktürmüş:

*Kehribar bir tesbihim vardı. Taneleri kocaman
olduğu için parmaklarımın arasında tutmak güç olu-*

yordu. Elime bir eğe alıp taneleri küçültmeye başladım. Bu işi çok iyi beceremediğimden tesbih tanelerinin bir yüzü daha düz oldu. Tesbihim, biçimsiz taneleriyle oldukça sevimsiz ve çirkin bir görüntü alınca, onu güzelleştirmek için düz olan yüzlerine, yaşamıma giren insanların adlarını kazıdım. Küçük harfleri, tesbih tanelerinin üzerine yazarken çok uğraştım. Sonunda yamru yumru taneleriyle benim o güzel kehribar tesbihim, tuhaf bir yaşam dizini oluşturdu. Görüntüsü çirkin de olsa ben onu çok seviyordum. Onu, kadife bir kesenin içine koyup, çekmecemde saklamaya başladım.

Boş kaldığımda, balkona oturup, uzaklardaki maviliğe bakarak, tesbih tanelerini okşuyordum. Parmaklarım, kâh birinin üzerinde duruyor, kâh diğerinde geziniyordu. Düzlediğim yüzeylerde yazılı olan adları, parmaklarımla okşayarak okumaya çabalıyordum. Sonra bunların benim yaşamımı nasıl etkilediğini anımsıyordum. Bazıları vardı, duygularımı deşmişti. Bazıları vardı, yüreğimdaki ateşi körüklemişti. Bazıları sorularıyla soğuk terler döktürmüştü... Birisini anımsıyor gibiyim, bana çok acı çektirmişti... Aklıma bir başkası geliyor, beni ne çok sevmişti... Biri vardı, yüzüme bakınca, gözlerimden içeriye süzülür, duygularımı bile okurdu... Birisini anımsıyorum, yaptıklarını, benden daha çok severdi... Bazıları yalnız cinselliğin simgesi olmuştu. Bazıları bana saygı gösteriyormuş gibi davranırdı...

Dur hele, bunun adı yok. Bu tesbih tanesini düzlememişim. Atlamış olamam. Niye adsız bu tesbih tanesi? Bu şimdi nereden çıktı?

Derin mavilikten gözlerimi ayırmaya çalışıyorum. Güçlkle kopabildim anılardan. Gözlerimi parmaklarımın arasında tuttuğum tesbih tanesine dikim. "Nasıl girdi bu dizinin içine?" derken yanımda bana bakıp gülümseyen biri olduğunu gördüm. Ne zaman gelmiş? Niye duymamışım? Bu ne güzel dudaklar, hele yanağındaki çukur, Ne derler ona? Gamze mi ne? Her neyse, sonuçta küçük bir çukur işte. Yüzündeki gülümsemenin, gözlerindeki ateşin, yüreğindeki duyguların bir yansıması olmalı. Ne de hoş. Bir elimi uzatıp yanağını okşadım...

Aklım takıldı bir kez şu tesbih tanesine. Nereden çıktı bu yuvarlak tesbih tanesi? Sorgularmış gibi yanımdakine baktım. "Biliyor musun?" demeye kalmadan, inci gibi dizilmiş dişlerini göstererek yumuşacık seslendi. Sesinde biraz utangaç, biraz da çekingen bir tavrı vardı.

"O ben olmalıyım. Şimdi girdim yaşamına..."

Tesbih tanesine adını kazımamıştım. Kehribar yüzeyi pürüzsüz ve parlak. Olası doğruluk vardı sözlerinde. Nereden çıktı şimdi? Nasıl gelebildi yanıma? Bir bilsem bunları. Bir anlayabilsem niye geldiğini? Alık alık yüzüne bakıyorum. "Neden beni seçtin?" diye soracakken, o da bana bakıyordu. Gözlerinin içi gülerken, dişlerinin arasından çıkardığı in-

ce dili dudaklarını ıslatırken, duygularını sıcacık elleriyle yüzüme sürerken, sesine kadife yumuşaklığı verirken türküsünü mırıldanıyordu:

Esmerim biçim biçim,
Ölürüm esmer için,
Âlem bana düşmandır
Esmer sevdiğim için.

Gülmeye başladım. Doğrusu hoşuma gitti. Acaba bana ne sunacak? Acı dolu anılar mı bırakacak? Yoksa... Sabırla türküsünü dinledim. Eğilip yanaklarına dudaklarımı değdirdim. Alev alev yanıyormuş. Nedense, ellerimle sıcaklığını alamamıştım. Nedense, dudaklarımı tenine dokundurmadan, onun duygularını öğrenememiştim. Ben, böyle bir duyguyu hiç bilmiyor olmalıydım. Benim için çok yeni olmalı. Benim yaşamadığım, bugüne değin tatmadığım bir duygu olmalıydı... Düşünüyorum da, her tür duyguyu bilirim sanırdım; Mutluluğu, acıyı, üzüntüyü, neşeyi, gururu, onuru, küçümsenmeyi, utancı, korkuyu ve çekingenliği... Her tesbih tanesi bunlardan birinin tadını almamı sağlamıştı. Öfkeyi bile öğreten olmuştu. Ama bu çok değişik olmalı...

O sıcacık gözleriyle yüreğimdaki külleri üflemeğe başladı. Ne çok kül varmış. Yılların birikimi... Üfledikçe dağılan, uçuşan küller... Hâlâ bitmemiş küçücük bir "şey" arıyor olmalıydı. "Uğraşma boşu-

na" demek istiyordum. "Uğraşma, bitmiş artık. Ne bulacaksın tozuttuğun küllerin arasında? Belki de fosilleşmiş, taş gibi bir yürek. Bırak yılların külleri onu örtsün, sönsün duygularım. Deşme acılarımı" diye söyleniyordum. Usanmadan, bıkmadan üfledi, üfledi... Çok tuhaf. Sonunda buldu işte. Nereden buldu o küçücük kıvılcımı? Nasıl da üfleyip yaktı yüreğimin ateşini? Çıtır çıtır yanan ateşle kavrulurken, şaşkınlık içinde bakıyordum. İçimi bir sıcaklık kaplarken, coşkudan yüreğim çırpınıyor, fırlayıp özgürlüğe uçmak istiyordu...

Bu duyguyu öğrenmemiş olmalıydım. Bunun ne olduğunu bilmiyordum... "Nedir acaba?" demek üzereyken aklıma geldi. Bir de adını öğrenseydim. Onun adını da şu tesbih tanesine kazırdım. Parmaklarımın arasına alınca, mavinin uzaklarında, onun gülümseyen yüzünü görseydim... Dönüp ona bakınca, gözlerinin içinden yüreğindeki sıcaklığı okuyup, usulca sordum:

"Adın ne senin?"

"Sevgi" dedi, tüm içtenliğiyle...

Başibozuk, Amadeo Preziosi

tespih nasıl olmalı?

Tespihin iyi bir ustanın elinden çıkıp çıkmadığını, değerli tespih ustası ve koleksiyonculardan Bedii Gorbon'un sıraladığı özelliklere dikkat ederek öğrenebiliriz.

- Taneler en ve boy olarak eşit ölçülerde olmalıdır.
- Bütün tanelerin biçimleri aynı olmalıdır.
- Tanelerin en ve boy eksenlerinde kaçıklık olmamalıdır.
- Delikler küçük ve ortalarındaki kanal mümkün olduğu kadar ince olmalıdır.
- İmameden tutularak taneler aşağı bırakılıp yukarıdan bakıldığında taneler her iki yanda düzenli bir sütun halinde durmalı, sağa sola eğrilme olmamalıdır ("sarhoş" durmamalı).
- Tane deliklerinin alttakileri üst deliklere göre biraz daha geniş olmalıdır. Yani delinirken deliğin içi konik biçimde oluşturulmalıdır.

- Nişane, imame ve tepelik zarif olmalı, torna punta izi kalmamalıdır.
- Tespihin yapıldığı madde ağaç ise ağırlı, madden ise hafifi makbuldür.
- Tanelerin renk tonlarındaki farklar göze batmayacak biçimde dizilmiş olmalıdır.

“Falci” Fausto Zonaro

tespih çekmenin püf noktaları

Önümüzden geçer, gider....

Bir siyah tespih geceler;

Bu tespihi bir çeken var.

Arif Nihat Asya

En başta tespih temiz elle çekilmelidir. Elde bulunan yağ, kir ve özellikle yapışkan maddeler tespih tanelerinin cilasının bozulmasına, kirlenmesine ve tutukluk yapmasına neden olur.

Yaz aylarında çekilecek tespih cinsleri kış aylarında çekilecek cinslerden farklıdır. Doğal kristal olan necef, yine bir kristal çeşidi olan şahmaksud, yeşim, akik, Kâbe toprağı tespihler yaz tespihleridir. Bunlar dışında kalanlar yazın sıcağında ele yapışır. Çekilmesi zorlaşır, sıkıntı verir. Tespih çekiminde dikkat edilmesi gereken bir başka özellik de kehribar tespihlerle ilgilidir. Kehribar yumuşak bir madde olduğundan delikleri büyümeyi diye ipinde çekilmez, elde âdeta okşar gibi tutulur.

Tespih çektikçe pırıl pırıl olur, güzelleşir. Çekilmeyen tespih ise havanın nem ve tozunun üzerine yapışmasından dolayı donuklaşır. Böyle uzun zaman çekilmemiş tespihler elde kaymaz, tutukluk yapar. Tespih “küsmüş”tür. Bir süre çekilirse tekrar eski haline döner, parıldar, formuna kavuşur.

Tespihlerin çekilmediği zaman birbiriyle temas etmeyecek biçimde yatay olarak sıra sıra toz almayan bir kutu ya da camekânda öbekler halinde korunması uygun olacaktır. Daha da iyisi dikey bir camekân içine yapılmış tahta askılara sıra sıra asıp sallandırmaktır.

Halk arasında emsalsiz güzellikte bir sanat eseri de olsa, tespihin çekilmeden asılı olarak kalması hayra yorulmaz, çekilmeyen tespihin fakirlik getirileceğine inanılır.

Yemekten sonra televizyon başında tespih çeken kişilerin bir süre sonra uyuyakaldıkları görülür. Bu genellikle, umulmadık bir anda tespihin, uyuklayan kişinin gevşeyen elinden kayarak yere düşmesiyle çıkan çarpma sesinden anlaşılır. Ancak, tespih ne cins olursa olsun yere çarpmayla zedelenir. Böyle defalarca düşen bir tespihin taneleri çizilir, darbe izi alır ya da imamesi kırılır. Onun için uyuklama sırasında kullanılacak en uygun tespih zeytin, kavak, gülağacı gibi yumuşak ağaçtan yapılmış tespihlerdir. Bu tür

tespihler 50-60 cm'den yumuřak iniř yapabilir, uyanıncaya kadar onlar da dūřtükleri yerde kalıp sizi bekler.

Tespihçi dükkânına giren adam hiddetle bağıırır: "Bana gerçek fildişi diye sattığınız tespih meğer fildişi değilmiş, sahteymiş."

Tespihçi hiddetli müşteriye dinledikten sonra sakin bir biçimde cevap verir: "Olamaz efendim. Çünkü bizim tespihlerimizin hepsi gerçek fildişindendir. Ama fil takma diş yaptırmışsa o başka."

“Kapıdağî Kostantiniyye” imzalı “Sultan Selim-i Salis”

osmanlı gündelik hayatında tespih

*İçin temiz olmadıktan sonra
Hacı, hoca olmuşsun kaç para!
Hırka, tespih, post, seccade güzel;
Ama Tanrı kanar mı bunlara?
Ömer Hayyam*

Osmanlı İmparatorluğu'nda tespih sanatı özellikle 17. yüzyıldan itibaren gelişmiştir. Tespihin satış merkezi İstanbul'da Uzunçarşı olmuştur. Uzunçarşı, Tahtakale'de Mercan Yokuşu'nda boylu boyunca uzanan iki sıralı çarşıdır. İmparatorluğun dört bir köşesinden Ramazan ayı öncesinde gelen kervanlar bu çarşıdaki tespihçi dükkânlarının stoklarını boşaltırlardı.

Padişah'la iddiaya girilmez.

Derler ki, Sultanahmet Camii'nin inşaatı bitmeye yakın Padişah I. Ahmed cami ve avlusu-

nun toplam kaç kişi olacağını merak eder. Bunu anlamak üzere ilk cuma namazında yapılması planlanan açılışında namaza gelenlere verilmek üzere beherinden 100 biner adet olmak üzere kalenbek ve ödağacından toplam 200 bin adet 99'luk tespih siparişi verilir tespihçilere. Tespihciler böylesine yüklü siparişi alınca hemen işe girişirler ve malı gününde teslim ederler.

Sultanahmet Camii'nin açılış günü gelir. Caminin dış kapısında duran görevliler her girene bir ödağacı tespih verirler. Sonuçta 86 bin ödağacı tespih dağıtılır. Asıl sürpriz camiden çıkıştadır. Padişah sayıdan emin olmak için bu sefer çıkanlara birer kalenbek ağacı tespih dağıttırır.

Sonuçta burada da 86 bin tespih dağıtıldığı saptanır. Artık iğerisi tıklım tıklım dolu halde iken caminin 86 bin kişi aldığı tam olarak tespit edilmiştir.

Padişahın ancak böyle sağlaması yapılmış bir hesabı kabul edebilecek durumda olması, bir rivayete göre caminin mimarı Sedefkâr Mehmed Ağa ile “şu kadar kişi alır, hayır almaz” biçminde iddiaya girmiş olmasından kaynaklanır. İddiayı kaybeden tarafın kim olduğunu, yani 200 bin civarında tespihin parasını kimin ödemiş olduğunu hiç bilemeyeceğiz. Tabii padişah kaybettiyse sorun değil, ancak mimar kaybettiyse vay haline.

Kâbe kolonundan çekilen tespih

Yazar Aris Evangelinos, *The Komboloi and Its Story* adlı kitabında Padişah IV. Murad'ın Kâbe'nin 1630'da selden hasar görmesinden dolayı çatıyı tutan üç abanoz dayanağın çökme ihtimaline karşı hemen imparatorluğun her yerinden usta ve işçileri seferber ederek onarımı acilen yaptırmasını övgü dolu ifadelerle anlatır. Bunun üzerine o zamanki yerel Arap eşrafının aralarında birleşip, Mısır'da yaşayan, o devrin Arap dünyasının en ünlü tespihçisine çok nadide bir tespih yaptırıp şükranlarının ifadesi olarak IV. Murad'a hediye olarak verdiğini anlatır. Bu tespihin önemli bir özelliği vardır: Kâbe'nin hasar görmüş üç abanoz kolonundan alınan üç ayrı parçadan üretilmiş üç ayrı otuz üç tane biraraya gelerek 99'u oluşturur.

Dr. Süheyl Ünver'in saptamaları:

Süheyl Ünver, Osmanlı dönemine ait tespihle ilgili anekdotları şöyle aktarır:

Ramazanda vaktiyle tesbihçi dükkânları satış fazlalığından faaliyete geçer, süslenir. O kadar çok tesbih yapılır ki, Avrupa'dan gelmiş hazır daneleri de dizerek işportalara bile düşer. Ramazanda mahya nasıl an'anemize girmiş ise, elimizin ışıksız mahyası tesbih de böyle olmuştur.

Tesbih ve tesbihçiler için ne hoş fıkralar vardır. Bir eski mecmuada okumuştum. Bundan tam iki yüz sene önce tesbihçi Emîr isminde bir zat yaptıklarına rağbet artsın diye:

“Tesbihim bir paraya!” diye bağırırmış. Bu cümleyi Müstakimzâde de ölümüne tarih düşürmüştür. Zira gençliğinde bu zata yetişmiş.

Herhalde Emîr, bu sözü Bayezid, veya Fatih camileri avlularında açılmış sergilerden birisinde söylemiş olmalıdır. Demek, sergilerin tarihi bu kadar eskiye gidiyor.

Tesbihçi Emîr, şu cihetle de mühim. O yalnız tesbih yapıp satmıyor, musikide de üstad. “Besteledikleri eski mecmualarda var” diyor Ali Rıza Bey.

Sultan Mahmud, devrinde bir gün Bayezid sergisine geliyor. Orada bir tesbihçi de oturuyor ve halkı seyrediyor. Maiyetinde de Kaptan-ı Derya Çengeloğlu Tahir Paşa da var. Bu zat, zamanının uçarı gençliğinin taklidlerine sahip, hoş bir zat. Tesbihçi, bir nadide ödağacı tesbihi Sultan Mahmud’a uzatmış. O da ovalamış, burnuna götürmüştü. Kokusu hoşuna giderek:

‘Oh!’ demiş.

Sıra ile diğerlerine uzatmış. Herkes Padişahı taklit etmiş.

Tesbihçi de memnun. Sıra Çengeloğlu’na gelmiş. O da ovalamış burnuna götürmüştü. Tesbihçinin gözleri de onda.

Tahir Paşa bu kokuyu beğenmemiş gibi, yüzünü ekşitmiş. Zarif ve nüktedan ve Padişahın yanında haddini bilerek serbest konuşan tesbihçi, oruç keyfi ve onun geçici öfkesiyle burada güzel bir beyit söylüyor. Hem de vezni var. İkinci mısraın sonu hülâsatan şöyle:

“Onun burnu zift ve katran kokusuna alışmıştır. Bu güzel kokunun farkında olamaz.”

Tabîî dinleyenler, başta Padişah olduğu halde, gülmüşler.

Tahir Paşa da ara sıra takıldığı tesbihçiyi kızdırdığından memnun kalmış.

Samiha Ayverdi İbrahim Paşa Konağı adlı eserinde Ramazan ayında Beyazıt Camii avlusunda kurulan Ramazan sergisindeki tespih pavyonunu şöyle anlatmakta:

Bir başka pavyonda ise her biri şeker dizisi gibi sıra sıra renk renk tespihler... Fildişi, nâka, kuk'a, ödağacı, gergedan boynuzu, mercan, bağa, narçin, santal, gül, abanoz, anber, necef, şahmaksul, akik, kartaşı, sarı kehribar, limoni kehribar, ateşi sıkma kehribar, Erzurum kehrübarı, kedigözü, yüzsürü, yıldıztaşı, yeşimtaşı tespihler ve bunları satan ciddi, dürüst ve ağırbaşlı efendi adamlar... Başta abani sarık, dizde elifi şalvar, sırtta setre, çoğu zaman şal yelek, cepden ilige uzanmış bir külçe gümüş köstek,

hiyleyi düzeni kapısından sokmamış namus erbabı, kanaat ehli esnaflar.

Vaka-i Hayriye ve tespih

Tarihimizde batılılaşma yönündeki en önemli kilometre taşlarından biri olarak bilinen Vaka-i Hayriye olayı ile yeniçeri teşkilatına son verilmesi kararının alındığı toplantıda yine tespih başrolde idi.

Sultan Mahmud hemen konuya geçerek onlara şöyle hitap eder:

Tahta çıktığım günden beri kanun, şeriat ve geleneklerden ayrılmadım. Böyle hareket etmek benim vazifemdi. Bana Cenab-ı Hakk'ın emaneti olan milletimi ve tebamı siyaset zımında ne kadar gayret eylediğim herkesin malûmudur. Yine bilirsiniz ki onsekiz yıllık saltanatımda yeniçeriler defalarca isyan ve tuğyan ettiler. En uysal sabırları bile aşan hareketlerine, eşkiyalıklarına tahammül gösterdimse, bu, kan dökülmesinden çekindiğim içindi. Onlara bu kadar ihsan ettim, müsamaha gösterdim, İhsanlarıma garkolan ocak, yeni askerin yazılmasına rıza gösterdiği halde yine ayaklandı. Devletin devamı ve sürekliliği için şart olan bu yeni orduya karşı harekete geçti. Sözlerini yine tutmadılar, yeminlerini bozdular. Bu yaptıkları huruç alessultan (sultana karşı ayaklanma) değil midir? Meşru hükümdarlarına karşı ihtilâl

eden bu taifeye ne yapmak gerektir? Bu hainlerin cezalandırılması için göze alamayacağım tedbir yoktur. Kitalden de katliamdan da çekinmem. Siz ne dersiniz?..”

Ulema cevâp verdi:

Şeriat âsilere karşı savaşılmamasını ister. Kur'an-ı Kerim şöyle der: Eğer adaletsiz ve merhametsiz insanlar kardeşlerine saldırırlarsa, bunlara karşı mücadele edin ve onları ilâhî Kadi'ya gönderin!.

Bir iki kişi de ihtiyatlı hareket edilmesini tavsiye etmiştir. O zaman müderrislerden Abdurrahman Efendi hiddet ve heyecanla şöyle der:

Bu devletin devam ve bekasi takdir-i ilâhî ise, isyan eden habisleri vurur, mahvederiz, değilse, biz de bu devletle beraber gideriz. Başka bir ihtimal kaldı mı?.

Abdurrahman Efendi sözünü bitirirken elindeki tespihi masanın üzerine şiddetle vurmuş, tespih kopmuş ve kehribar taneleri mermer zemin üzerine dağılmıştır. Herkes heyecan ve kararlılık içindedir. Ağlayanlar da vardır. Padişahın gözleri de yaşarmıştır.

Sonrası malum. Altı bin kadar yeniçeri kılıçtan geçirilerek batılılaşma yolundaki en önemli engel kurumlardan biri tarihten silinmiş olur.

Denizli Sancağı mutasarrıfı Mehmet Emin Paşa ile oğlu Ahmet Tevfik Bey, kimi yakınları ile birlikte Buldan'a giderler. Buldan kaymakamı o sıra meşhur Şair Eşref'tir. Şair Eşref ayyaşlığı ve hiciv şiirleriyle tanınır. Eşref buyruğundaki memurlarla birlikte onları istemeye istemeye kasabanın dışında karşılar. Emin Paşa'yı önceden tanımaktadır. Oğluna ve öteki yakınlarına da kanı kaynayınca yanlarındakilere seslenir:

“Sizler dağılın. Bunlar benim konuğum.”

Konukları önceden hazırlanan yere değil, kendi evine götürür. Bahçede otururlar. Hizmetine bakan kişiye:

“Rakı takımlarıyla birlikte, bir seccade, bir tespih, bir de Kitap (*Kur'an*) getir der. İsteyen rakı içsin, dileyen Kitap okusun, arzu eden tespih çeksın, namaz kılsın.”

İstedikleri gelince, Şair Eşref kadehini doldurur...

19. yüzyılın sonunda tespih

Musahipzade Celal (1868-1959) Eski İstanbul Yaşayışı adlı eserinde o günkü yaşıntıda tespihin yerini şöyle nakleder:

Tesbihçiler ve imameciler, Uzunçarşının en yüksek sanatkârları idi. Gergidan boynuzundan, mercandan, akikten, yeşimden, yüzüründen, sedesten, üzeri elmas gibi façatalı neceften, yıldız taşından, pelesenk, gül, kuka, öd ağaçlarından, siyah ve sarı kehribardan, anberden, sandal ağacından, Hindistan'ın ve dünyanın en nadir türlü türlü ağaçlarından yaptıkları tespihleri öyle sanatla işlerlerdi ki zenginler bu elmaslı, altın kamçılı tespihleri ellerinde taşıdıkça bir gurur duyarlardı. Devlet büyükleri, ramazanlarda bu tespihçi ustalarının yaptıkları kıymetli tespihleri elmaslı ya da incili altın kamçılarla süsleyerek birbirine iftara gittikçe diş kirası diye takdim ederlerdi. Bunlar avuç dolusu altına alınır, satılır nadir şeyler-

dendi. Bu tesbihlerin paha biçilmeyecek derecede kıymetlileri de yapıldı.

Mesela beyaz ve siyah inciden yapılmış bir tespih sahibine kimbilir kaç mal olurdu? Bu, ancak padişahlarla eski zamanın çok zengin vezirlerine nasip olabilecek nesnelerdendi.

İmameciler ise kehribar'dan yaptıkları gümüş, altın, mineli, elmaslı, yakutlu, zümrütlü zarif bileziklerle süsledikleri imameleri iki buçuk üç arşın boyunda yasemin çubuklara takarlardı. Bu imamelerin ağza gelen kısmına (baş pâre) denirdi. Kırmızı lüle de bu çubukların ucuna ilave edilerek kullanılırdı."

Artık unutulmuş eski geleneklerimizden "diş kirası"nın ne kadar eski olduğunu 11. yüzyıl büyük Türk yazarı Yusuf Has Hacib'in *Kutadgu Bilig* adlı kitabından yapılan şu alıntıdan anlıyoruz:

... Yemek ve içecek faslı bittikten sonra ise çerez ve meyve ver. Kuru ve yaş meyvenin yanında çerez olarak "simiş"de bulunmalıdır. Ayrıca halin vaktin yerinde ise ziyafete gelenlere hediyeler ver. Gücün yeterse ipekli kumaşlar armağan et. Mümkün ise diş kirası da ver ki gelenlerin ağzı kapansın.

Kâmil Toygar "Ramazan Yemekleri ve Mutfak Kültürü" adlı makalesinde "Diş kirasını eskiler çok iyi bilir" diye başlar ve devam eder:

Osmanlı döneminde zengin köşk ve konaklarda eşe dosta verilen iftar yemeklerinin yanı sıra fakir fukara için hazırlanan sofralarda da hani sadece bir kuş sütü eksik olurdu. Bu sofralarda aileye kendisini yakın bulan herkes Tanrı misafiri olarak çat kapı gelebilir, besmeleyle orucunu açar, hayır duasını ederdi. Teravi namazına giderken bunlara kadife keseler içerisinde birkaç kuruşluk dünyalık vermek de adettendi. Yemeğe katılan eş dosta da diş kirası verilirdi. Bu para değildi. Gümüş tabakalar, kehribar tespihler, oltu taşı ağızlıklar v.s. lerdi.

Sultan III. Selim'i inci ve zümrüt taneli 99'luk bir tespih çekerken gösteren bir tablosu halen Topkapı Sarayı Müzesi'ndedir. Çırağan Sarayı'nda 1815'deki yangında kaybolmuş olan, taneleri fındık büyüklüğündeki pembe inci tespihin o devirde dillere destan olduğu söylenir.

Bir başka meşhur tespihse Sokullu Mehmet Paşa'nınkidir. Tamamı elmastan yapılmış olduğu söylenen bu tespih paşanın Azapkapısı'ndaki konağındaki yangından kurtarılamamıştır.

On dokuzuncu yüzyılın sonunda İstanbul'a bazı sanat eserlerinin dekorasyonu ve restorasyonu için davet edilmiş olan Fransız mozaikçisi ve ressamı Pretextat Lecomte, 1903 yılında basılmış olan Arts et Metiers en Orient adlı eserin-

de gözlemlemiş olduğu tespihçilik konusunda başta kadın kolyesi için başlamış olan tane dizmenin, sonraları tespih haline de dönmüş olduğunu belirtir ve devam eder:

... tespihin icadı çok daha yenidir. Mucidinin Pierre l'Ernite olduğu sanılır; bu durumda ilk tespih XI. yüzyılda görüldü demektir.

Şarklıların tespihi Garplılarınınkinden çok farklıdır. Zira Garp'ta dini bir eşyadır. Şark'ta da öyle olmakla beraber, aynı zamanda bir oyuncak, bir el meşgalesidir. Bu sebepten dolayıdır ki Garp'takinin aksine Şark'ta taneler madeni zincirlerle bağlı değildir; ipek veya deriden bir sicimin üzerinde serbestçe kayarlar.

Lecomte tespihin el tornasında nasıl yapıldığını ayrıntılı olarak anlattıktan sonra tespihlerin amber, abanoz, kemik, sert tahta, boyanmış tahta ve renkli camların yanı sıra akasya, sarısabır, Brezilya tahtası, santral ve Callitour tahtalarından da yapıldığını aktarır. Sonra devam eder:

Sertleştirilmiş tahta da kullanırlar. Sertleştirme ameliyesi çok ilginçtir. Talaşı alırlar (bilhassa pelesenk odununun); bu un gibi talaş % 20 ya da 25 kanla karıştırılır. Bu macun tunçtan kalıpları olan hidrolik bir preste iyice sıkıştırılır. Kan, kireç, toz

halde taşı karıştırmak suretiyle demir kadar sert bir çimento elde edildiğini biliyoruz. Kan bilinen en kuvvetli yapıştırıcıdır.”

Ahmet Kemal Üçok Görüp İşittiklerim adlı eserinde kendisinin de tespih meraklısı olduğunu belirterek, bakın 19. yüzyıl sonunda beğenilen tespih çeşitlerini kendi gözlemleri doğrultusunda nasıl anlatıyor. Kısaca Horoz diye bahsettiği tespih ustası dönemin meşhur Horoz Salih'tir:

Tespihler

Ben mülga Şura-yı Devlet Temyiz Mahkemesi kaleminde kâtip iken “üç aylar”da -evvelce- yaptığı tesbihleri ricale gösterir ve satardı. Altın kamçılı bir “mavert” tesbihi “on dört” altın liraya; İbrişim üzerine dizilmiş “bağa” tesbihi “üç” altına alınır idi.

Bende merhumun mamûlatından “üveydari” bir tespih vardır ki bir İngiliz altınına satın almıştım.

Horoz'un tesbihleri gayet haddeli olurdu doksan dokuz tesbih birer birer mastara vurulsa hiç birisinde bir hata görülmez ve uzun müddet kullanılsa da mastarından düşmez.

Bir zamanlar tesbihler pek ziyade makbul ve mu-teber tutulurdu.

En makbul tesbihler: narçin ki, çok kullanılırsa -uzun müddet güneşte kalmış fildişi gibi- gayet tatlı bir renk alır. Çok gevrek olduğu için çatlar.

Pierre Loti

Mavert, ödağacının özü olup kendine mahsus kokuyu ebediyen zayi etmez.

Üveydari: ödağacının özüne yakın olan kısmı olup bunun kokusu da bir asra yakın zail olmaz.

Ödağacı, bu ağacın kabuğudur. Nihayet on-on beş sene sonra kokusu gaip olur.

Sırcalı kuka, kuka budak renginde çok sert bir ağaçtır. Sırcalı nevi daha seri olup kullandıkça parlar, rengi kızarır hatta elmas gibi pırıldar.

Kehribar, en makbulü limoni sarı olup ateşî renkte olanı da merguptu. İçinden çiçekli veya haricen işlemeli olanlar özürlü oldukları için pek makbul değildir. Siyah kehribar, abanoz, yüz sürü gibi tespihler kalbe sıkıntı ve kasvet verir diye makbul tutulmazdı.

(Not: Keh, saman rübuden kapmak, kendine çekmek. Kehrüba çöpleri kapan, çeken maden demektir. Kehribarın en iyisi Danuska (Danzig)den gelir. Erzurumun siyah kehribarları da meşhurdur.)

Bağa: Kaplumbağa kabuğundan yapılırdı.

Hayvanların Tasnifi

Malumdur ki, hayvanat konuşur, konuşmaz. Kanı sıcak, soğuk. Karada suda veya hem karada ve hem de suda yaşar. Mememli memesiz. Devranı dem aletleri olmayan, noksan olan, tekemmül etmiş olan v.s. gibi birçok suretler ile tasnif olunurlar.

Bu tasniflerden birisi de iskeleti dahilî olan (kemikleri derinlerinin içinde bulunan) iskeleti haricî olan (kemikleri dışarda bulunan) diye ikiye ayrılır.

İşte kaplumbağa iskeleti haricî olan hayvanlardandır ve bağısı, yâni kemiği hararete gösterilirse yumuşar istenilen şekli alır.

Bağa ölmüş bir hayvan kemiği olduğu için çok sofu olanlarca makbul tutulmazdı.

Bağa gibi şeffaf fakat kendine mahsus sarı renkli olan (gergedan) ve mat beyaz renkte olup kullanıldıkça sararan "nâka" da aynı suretle sofularca taşınmazdı.

Gergedan: Afrika'da yaşayan fil, hipopotam gibi gayet ağır cüsseli ve ağır cüsseli hayvanların en vahşisi olan "gergedan"ın burnunun üstündeki bir tek boynuzuna verilen isimdir.

Naka, deve kemiğinden ve tercihan deve dişinden yapılan tespihin adıdır.

Sandal, hacı tespihi denirdi. Kokusu çok ağır olduğu için makbul tutulmazdı.

Pelesenk, rengi güzel olmasına rağmen kokusu ağırcaıdır.

Demirhindi, ağacı sert ve ağırdır. Servi, zeytin, fıstık ağaçlarından ve gül ağacından yapılan tespihlerde makbûldü.

Şahmaksut, Buhara tarafından gelirdi, açık yeşil renkte şeffaf bir taşı.

Mercan, çok makbuldü.

Anber, bu da çok muteberdi. Fakat kullanması da bir hünerdi. Çünkü hararetten erirdi.

İnci tespih olurmuş ben görmedim. Akik, necef, ağır ipliği keser olmalarına rağmen gene makbûldü. Sedefin taklidi çıktıktan sonra kıymeti kalmadı.

Balâda arzettiğim tespihlerin kıymeti tanelerinin

haddesi deliklerinin inceliği ve bilhassa delik ağzına inilirken hasıl olan hafif muhaddebiyetin tespih dânesinin tulü ile olan tenasübü ve ne tarafından bakılırsa bakılsın - dizili bir tespihte - katiyen tenasüp ve ahengin bozuk olmamasıdır.

Tespih imali öyle uzun boylu âlat ve edevata ihtiyaç göstermez, bir (el gerdanesi) -buna kemane diyenlerde vardır- birkaç saman ve saatçi eğesi, zımpara kâğıt ve tozu, pek az miktarda zeytin yağı -cila için- gibi şeylerdir.

En ziyade lazım olan dikkat ve itinadır.

Mithat Cemal Kuntay'ın Üç İstanbul adlı romanında, Osmanlı'nın son dönemlerinde, tespih merakı olan Hidayet, "...gelen her misafire konağın antika eşyalarını tanıtmak" görevini üstlenen Süleyman'a, biraz da aşağılayan bir tavırla tespih koleksiyonu hakkında bakın nasıl bilgi veriyor:

Hidayet, demin Süleyman'ın ne dediğini duymamış gibi sordu:

"Bir şey mi söyledinizdi Süleyman Beyefendi."

Süleyman: "Bu tespihin ağacını tanıyamadım da beyefendimiz?"

Hidayet: "Fethi Paşa ağacı! Allah Allah! Neden hayret ediyorsunuz? Daima böyle siyahlı, beyazlı olur Fethi Paşa ağacı!"

Süleyman gözlerini tavana kaldırdı: “Fethi Paşa?... Fethi Paşa...?”

Hidayet: “Sultan Mahmut’un damadı Fethi Paşa...”

Süleyman: “Adam isimli ağaç?... Anlayamadım... Beni af buyurun..”

Hidayet: “Bu Fethi Paşa Rodoslu değil miydi ya? Rodos’tan İstanbul’a bir ağaç getirtmiş; adı olmuş size Fethi Paşa ağacı... Beykoz dediğimiz sürahileri yapan fabrika yok mu? İşte onu açan zat...”

.... Süleyman artık memuriyetine başlamıştı: Tespihin birini bırakıp ötekini alıyor... Hidayet de gözleri havada anlatıyor:

“O tuttuğunuz tespih kanlı gergedandır; gergedanı vururlar; ölmeden boynuzunu keserler; bunu ondan yaparlar efendim.”

“Bu, narçıl! Dilenci keşkülündendir. Dilenci keşkülünün içi süt gibi yumuşaktır; Dura dura katılaştır... İşte bunu o katı kısımdan yaparlar... Bu tespihim Benli Ali Bey’in tespihlerindendir efendim.”.... Ve Süleyman her tespihi havaya kaldırarak okşuyor, Hidayet de biteviye anlatıyordu.

“Onlar, ikisi de ödağacı... Koyu çizgilisi ‘Mavert’... Öteki ‘Düveydari’... İkisi de ‘Horoz Salih’in haddeden en iyi çektiği tespihlerden efendim.

Ha! Bu, neydi bakayım? Neydi, neydi? Buldum: Şeyh Maksut!... Hintte çıkar, gayet katı bir taş... Bu tespihim de Nuri Usta’nındır...

O, gül ağacı!.. Beşiktaşlı Sağır Rifat'ın tespihlerinden efendim.

Onların ikisi de amber. Biri akamber, biri kara..." Habibullah'a dönerek "Eski vükelanın bu tespihleri kullanmalarında gizli hikmet varmış; sağ elleri öpüldüğü için tespihlerin güzel kokmasını isterlermiş. Bu, ne inceliktir efendim! Ellerini öpen adamların burunlarını düşünmek!.. Beni isterseniz tayip buyurun; bendeniz bunu bir nevi 'hikmet-i hükümet' sayarım."

Habibullah Efendi cevap vermedi: Bir şey söyleseydi öfkesi sesinden anlaşılacaktı.

Süleyman yine tespihleri göstermeye, Hidayet anlatmaya koyuldular.

Hidayet: "O tespih, Kerbelâ toprağından.. Onu Bektaşiler kullanır.."

"Bu, kuka!.. Topkapılı Mahmut'un tespihlerinden." Habibullah'a dönerek "Malumdur ki efendim, Topkapılı Mahmut, tespihçilik sanatını bugünkü haline koyan adamdır. Sultan Mahmut bunu sarayına getirmiş, orada üç gün tespih çektermiş; fakat bu adam 'sarayda sanatımı unutturum' diye oturmamış, kaçmış... Gayet ince, gayet usta, gayet kıymetli adam."

SON OTOBÜS

Gece yarısı. Son otobüs.

Biletçi kesti bileti.

Beni ne bir kara haber bekliyor evde,

Ne rakı ziyafeti.

Beni ayrılık bekliyor.

Yürüyorum ayrılığa korkusuz

ve kedersiz.

İyice yaklaştı bana büyük karanlık.

Dünyayı telaşsız, rahat

Seyredebiliyorum artık.

Artık şaşırtmıyor beni dostun kahpeliği

elimi sıkarken sapladığı bıçak.

Nafile, artık kışkırtmıyor beni düşman.

Geçtim putların ormanından

Baltalayarak,

Ne de kolay yıkılıyorlardı.

Yeniden vurdum mihenge inandığım şeyleri,

Çoğu katıksız çıktı çok şükür.

Ne böylesine pırıl pırıl olmuşluğum vardı,

ne böylesine hür.

İyice yaklaştı bana büyük karanlık.

Dünyayı telaşsız, rahat

Seyredebiliyorum artık.

Bakınıyorum başımı kaldırıp işten,

Karşıma çıkıveriyor geçmişten,

Bir söz

Bir konu

Bir el işareti.

Söz dostça,

Koku güzel,

El eden sevgilim.

Kederlendirmiyor artık beni hatıralarındaveti

Hatıralardan şikâyetçi değilim.

Hiçbir şeyden şikâyetim yok zaten,

Yüreğimin durup dinlenmeden

Kocaman bir diş gibi ağrımından bile...

Nâzım Hikmet

nâzım hikmet'e yollanan tespih

Füsün Özbilgin, *Sana Tütün ve Tespih Yolluyorum* adlı kitabında şöyle anlatıyor:

“Yıl: 1934-1935-1936 İstanbul’da Tepebaşı, Gül Apartmanı. Üç arkadaş, üç sanatçı, üç yürek, üç insan burada sıkça bir araya geliyor:

Semiha Berksoy Billur gibi bir sese, şakıyor.

Nâzım Hikmet: Büyük şair, mısraları hançer gibi batıyor.

Fikret Mualla: Renge ahenk katıyor.

(...)Yaşam üçünü de ayrı yönlerle savuruyor. Nâzım önce hapisten hapse dolaşıyor, sonra yurdundan uzak düşüyor, ‘memleketim, memleketim’ diye şiirler yazıyor.”

Semiha Berksoy, Nâzım’a sıırıslıklam âşıktır. Ona mektuplar yazar: “Sana tütün ve tespih yolluyorum... (...)Bu tesbihin her bir tanesine benim

dudaklarımın sıcak duası sinmiştir. Bundan dolayı tılsımlıdır.”

Yıllar geçer her iki sevgili de ayrı acılar, hasretler çekerek ayrı hayatlar yaşarlar. Sonunda Nâzım yurtdışına kaçmak zorunda kalır.

Semiha Berksoy'un Nâzım ile ilgili son bir anısı, daha doğrusu dolaylı bir haberleşmesi var. Nâzım, Moskova'da iken Semiha ona Moskova'ya bir kongreye katılmak için giden bir dostu vasıtasıyla bir kitap (Şeyh Bedrettin'in Varidat'ı), artık tütün içemediğinden tütün yerine İzmir'de Ferit eczanesinden aldığı bir şişe memleket kokusu ve Bursa'dan almış olduğu siyah, ucu kahverengi püsküllü bir tespih gönderir. Bu tarihten kısa bir süre sonra Nâzım'ın ölüm haberi gelir (1963). Semiha gönderdiklerinin Nâzım'ın eline geçip geçmediğini bir türlü öğrenemez. Biricik aşkı Nâzım'ın bunları aldığını, onun ölümünden sonra ancak Yön dergisinde yayınlanan (12 Şubat 1965) Nâzım'ın şiirinden okuyunca anlar. Gönderdiği kitap “dostça”, memleket kokusu ise “güzel”dir. Siyah tespih “Semiha'nın veda için sallanan eli” olmuştur şiirde.

fikriye hanım'ın tespih kolyesi

*Tespih tanelerine özenen
kuğuların sıralar incisini
bozarak dağılmaları, suyun
can çekişen donukluğuyla sürdü.
Tekin Sönmez*

Muhtemeldir ki Atatürk'ün yaşamındaki en hü-
zün dolu kaybı Fikriye Hanım'ın sedef kaplı ta-
bancasıyla tek kurşunla intiharıdır. Çoğu için
bu, umutsuz bir aşkın son noktasıdır. Halide Edip
Adivar, Fikriye Hanım'ın Atatürk'e ne denli âşık
olduğunu şöyle yazıyor: "Ömründe tek bağlandı-
ğı erkek, Mustafa Kemal Paşa idi. Onu kaybeder-
se, insan hissediyor ki, hayatını da kaybedecekti."
Fikriye Hanım, Atatürk'ün üvey babası Ragıp
Efendi'nin kardeşi Miralay Hüsamettin Bey'in kı-
zıydı. 1897 doğumlu olan Fikriye, Atatürk'ü he-
nüz 16 yaşındayken tanımış, platonik olarak bağ-
landığı bu erkek, Kurtuluş Savaşı'nı başlatmak

**Fikriye Hanım (Albay
Nurettin Berksü arşivi)**

üzere Ankara'ya ilk yerleştiğinde ölümü gözü alarak İstanbul'dan Ankara'ya geçmişti. Fikriye Hanım o sırada 23 yaşındaydı. Ankara istasyonundaki küçücük "direksiyon" binasından başlayarak Atatürk'ün "evdeki kadını" olacak ve intiharına kadar Atatürk'ün ev bakımını tamamen üstlenecekti.

Fikriye Hanım'ın unutulmayan bir özelliği, Atatürk'e duyduğu hislerin sembolik bir göstergesi kabul edilebilecek biçimde sıkça onun 99'luk kehribar tespihini boynuna gerdanlık gibi asıp onunla dolaşmasıydı.

tespih nerede satılır?

*Akşam kapı eşiğinde bir terli giysi gibi
soyunmak vardı derdinden evrenin
bir entari serinliğini giyinmek
kendi derdini tespih gibi çekmek elinde
yün örmen vardı akşamları koltuğa gömülü
karşında polisiye roman okumak vardı...*
Bülent Ecevit

Cumhuriyet'in ilanından ve özellikle tekkelerin kapatılmasından sonra 1970'lere kadar tespih uzun bir unutulma dönemi geçirmiştir. Bu süre içinde camilerden başka yerde görülmez olmuştur. Özellikle Özal dönemi ile birlikte tespih merakı giderek artmıştır. Bugün Kapalıçarşı civarında satılan ve değerli maden adı taşıyan çoğu tespih sentetiktir. Bugün ülkemizde harcı-alem tespih piyasası İranlılar'ın eline geçmiştir. Arap ülkeleri pazanları ise Güney Kore ve İtalyanlar tarafından paylaşılmıştır. Bazı hacıların

hac dönüşü Tahtakale ya da Mercan'dan hediye-
lik tespih satın aldığı söylene de her yıl Hac
sırasında satılan milyonlarca tespihlerden Tür-
kiye pay alamamaktadır.

Osmanlı'da tespihciler geleneksel olarak İstan-
bul'da Uzunçarşı ve Beyazıt Meydanı'nda bulu-
nurdu. Uzunçarşı ve Beyazıt'ta 19. yüzyılın sonun-
da toplam tespih tezgâh adedinin 300 civarında
olduğu söylenir. Şehrin diğer çeşitli semtlerindeki
cami avlu ve önlerindeki satıcıları bu rakamın dı-
şında tutmaktayız. Şimdi bu gelenek İstanbul'da
Beyazıt Meydanı'nda Sahaflar Çarşısı'ndan çıkın-
ca sol tarafta Çınaraltı kahvesi ve etrafındaki tez-
gâh üstlerinde çanta içinde ve "Ayakçı" tabir edi-
len kişilerin elde tespih dolaşarak satmasıyla de-
vam etmekte. Burada özellikle Pazar günleri kuru-
lan bit pazarında daha çok çeşit görebilirsiniz. Ka-
palıçarşı'da Cevahir Bedesteni No: 21-22'de Ka-
dir Şükrü Karatekeli, en çok çeşit tespih bulundu-
ran ve yalnızca tespih satışından geçimi sağlaya-
rak ticaretini sürdürmekte olan bir tespihçidir.
Ayrıca Kapalıçarşı'daki kuyumcularda son zaman-
larda kuzey ülkelerinden bolca gelmekte olan
kehribar başta olmak üzere yarı değerli taşlar, gü-
müş ve altından yapılan tespihler satılmakta. Ga-
latasaray'da Aynalı Pasaj'ın İngiliz Konsolosluğu
tarafından girişte soldaki Antikacı Sabo'da zengin
tespih çeşitleri bulabilirsiniz. Ayrıca çeşitli antika-

cı ve efemeracıların yaptığı müzayedelerde zaman zaman eski Osmanlı tespihleri açık artırmaya çıkmakta. Anadolu'da ise özellikle Bursa'da Ulucami yanındaki Kapalıçarşı'da tespihciler bölümü bulunmakta, Erzurum'da bazı dükkânlarda oltu taşı başta olmak üzere diğer çeşit tespihler de satılmakta. İzmir'de ise Kızlarağası hanında bulunan tespih atölyelerine bir göz atmakta yarar var.

Türkiye dışında ise Suudi Arabistan, Mekke'deki bazı kuyumcularda, Mısır, Kahire'de Han el-Halili Kapalıçarşısı'nda, Beyrut'ta "Hamra"da, Kudüs'te Eski Çarşı'da hem Müslüman hem de Hristiyan tespihlerinden bulunmaktadır. Kudüs'te İsa Peygamber'in duaya çıktığı Zeytin Dağı'ndaki zeytin ağacından tespihler yapılmaktadır. Bunlarda, İsa Peygamber 33 yaşında öldüğünden olsa gerek, otuz üç tane vardır. Ayrıca beş adet boncuk sarkar. Bu da İsa'nın çarmıhtaki beş çivi yarasını temsil eder. Tabii koleksiyoncular iyi parçalar için kuyumculara ya da antikacılara uğramalı. Yunanistan'da Atina'da Pazar günleri kurulan Plaka semtinin yakınındaki Monastraki'de Piriya Pazarı denilen bit pazarında eski Osmanlı tespihleri ve yeni tespihler bulmak mümkün. Hatta bu çarşıda taneleri ve imameyi satın alıp kendi tespihinizi kendiniz dizebilirsiniz. Ayrıca, Atina'da erkek aksesuarları satan hemen her dükkânda tespih de bulabilirsiniz.

Hıristiyan dünyasında en iyi tespihler en bol çeşit olarak İspanya'da Barcelona'nın kuzey doğusunda yer alan Montserrat şehrinde bulunmakta. Zaten burası Hıristiyan tespihlerinin ilk kullanıma yaygın olarak sokulduğu, Benedikten mezhebinin bin yıldır kullanımında olan en büyük manastırının bulunduğu yerdir.

Hıristiyanlığın ikinci önemli tespih merkezi ise Portekiz'deki Fatima kentidir. Her yıl yapılan hac törenlerinde binlerce tespih satışa sunulur.

Tabii ki Vatikan'ı da unutmamak lazım. Vatikan meydanında yer alan turistik eşya satıcılarının en çok sattığı hediyelik eşyaların başını yine tespih çekmekte.

Fransa'da en çok çeşit tespih Pirene Dağları'na sırtını dayamış olan Lourdes kasabasında bulunur. Çünkü burası yılda beş milyon kişinin ziyaret ettiği bir hac merkezidir. 1858'de 14 yaşında fakir bir köylü kızı olan Bernadette Soubirous'a görünen Meryem Ana yere bir çukur kazmasını ister. Kız yeri kazdığında bir su kaynağı ortaya çıkar ve o tarihten bu yana bu suyun şifalı su olduğuna inanılır. Ucundaki haçın içinde cam tüpte su bulunan tespihler Fransa'nın Lourdes kasabasındandır.

Tespihi kalitesine göre ambalajlamak da bir racon meselesidir. Ucuz plastik tespihler kâğıt-

Tespih satıcısı

tan külah ya da kesekâğıdına koyulmadan alınmazlar. İyi tespihler kese içinde satılır ya da rengine uyumlu bir kese içinde hediye edilir. Eğer, tespih çok özel ve nadide bir maddeden yapılmışsa, örneğin mercan, inci, zümrüt, altın vb gibi, ona yakışanı ince uzun bir mücevher kutusunun saten yatağında sere serpe uzanmış görüntüsüdür.

"Mafalda" Fausto Zonaro

nl tespih ustaları

Ülkemizde tespih sanatı 17. yüzyıldan bu yana çok ilerlemiştir. Bu alanda büyük ustalar yetişmiştir. O kadar ki Sultan II. Mahmud'un Mevlanakapılı Mahmut Usta'nın evine kadar gelip kürevi tespih çektirdiği söylenir. Yine meşhur ustalardan Horoz Salih Usta'nın bütün yıl boyunca hazırladığı tespihleri arefe günü bir torbaya koyup Sultan'a götürdüğü ve karşılığında aldığı bir torba altınla ertesi yıl boyunca geçimini sürdürdüğü anlatılır.

On dokuzuncu yüzyıl sonu, 20. yüzyıl ilk yarısı ünlü tespih ustaları: Akgerdan Mehmet Efendi, Arap Nuri, Balatlı Halil, Balatlı Nuri, Beşiktaşlı Sağır Rifat, Börekçi Mahmud, Eypl Deli Tahir, Fildişi Burhan, Horoz Ahmed, Horozun Salih, Kalafatı Hasan, Kalemдар Hayri, Kaymak Ali Bey, Kehribarcı Muhiddin, Kehribarcıbaşı Ali Bey, Mevlevihanekapılı Mahmud, Sa-

haflarda Fildişçi Nuri, Tophaneli İsmet, Topkapılı Sadık, Topuz İsmail Sadık, Topuzun Halil, Yamalı Halil, Yamalı Nuri.

Son yılların ünlü tespîh ustaları:

Urfalı Uğur Atmaca, Vural ve Aziz Acar kardeşler, Müh. Alparslan Babaoğlu, Erzurumlu Emin Bilgin, Hamid Bülbül ve oğulları Bahri, Lütfi, İhsan Bülbül, Bursa'da Levent Bülbül, Urfalı Şevket Canpolat, Mehmet Cemil Bey, Gaziosmanpaşalı Hüseyin Çelik, Kapalıçarşılı Bülent Dölen, Ahmet Düzgünman, Edirnekapılı Yaşar Evci, Edirnekapılı Galip Usta, Prof. Dr. Bedii Gorbon, Hilmi Efendi, Erzurumlu Bünyamin Korucu, Prof. Zeki Kuşoğlu, Mustafa, Abdullah, Ragıp Öner Kardeşler, Neyzen Sadrettin Özçimi, Elazığlı Yusuf Özgen ve oğlu İbrahim Özgen, Müştak Sakal, Neyzen Niyazi Sayın, Çemberlitaşlı Zekâyî Şenyurt, (sonra Beylerbeyli olan).

ünlü tespih koleksiyoncuları

Osmanlıların son döneminde yaşamış ünlü tespih koleksiyoncuları:

Prens Abbas Halim Paşa, kardeşi Sait Halim Paşa, Başmuhasip Nadir Ağa, Cevher Ağa, Salih Fuat Keçeci, Avukat Ferruh Ağan, Halil Ethem ve Muallim Ahmet Halit Bey.

Bu çağın ünlü koleksiyoncuları:

Bu koleksiyoncularımıza tespih ustaları ve daha da önemlisi sonraki kuşaklardan gelecek tespih meraklıları çok büyük teşekkür borçludur. Çünkü tespih piyasasının durgunluğa girdiği 1950-1980 döneminde koleksiyoncuların bu konuya ayırdığı fonlar tespih ustalarına akmasaydı muhtemelen bugünkü tespih sanatı bu seviyesinde olamayacak, belki de bakırcılık, kalaycılık, kantarcılık vb gibi ölüp gidecekti. Aşağıda adları verilen çağımız koleksiyoncuları arasında Necip

Sarıcı, yaşayan tespih ustalarının gönlünde müstesna bir yere sahiptir.

Pilot Cemal Acar (İstanbul),
Ali Aynacı (İstanbul),
Hüseyin Bayraktar (İstanbul),
Ahmet Berker (İstanbul),
Aydın Bolak Vakfı (İstanbul),
Süleyman Demirel (Ankara),
Mesut Hakgüden (İstanbul),
Rifat Hassan (İstanbul),
Şerafettin Kırsal (Ankara),
Mevlüt Nuhoglu (Ankara),
Yavuz Nuhoglu (Ankara),
Süreyya Pekuysal (İstanbul).
Sakıp Sabancı Vakfı (İstanbul),
Necip Sarıcı (İstanbul),
Mehmet Tataroglu (İstanbul)
Mehmet Uçar (Urfa),
Yapı ve Kredi Bankası (İstanbul),
Hüsamettin Özkan (Ankara),
Kâmil Yazıcı (İstanbul),
Kemal Yapışlar (İstanbul),
Mehmet Ali Aydınlar (İstanbul)

tespih yapılan maddelerin bazı özellikleri

Abanoz: Hindistan ve Çin'de yetişen sert ve koyu renk ahşabı olan bir ağaç.

Akik: Kalsedon. Rusya'da ve Arabistan yarımadasında bulunan bir taştır. Beyaz, kırmızı, sarı, kahverengi, pembe ve siyah gibi çeşitli renkleri vardır. Elektriği üzerinde toplama özelliğinden dolayı aranan bir tespih çeşididir. Kırmızısının bereket getirdiğine inanılır.

Alaca akik: Kalsedon. Nazara karşı koruduğuna inanılır.

Alman sakızı: Sıkma kehribar.

Altın: Altın madeni, dağlar içinde ve yumuşak taşlı, kumlu yerlerde oluşur. Tespihlerde genellikle 18 ayar kullanılır.

Anber: Kaşalot balığının (balina) barsağından çıkan amber çok güzel kokuludur. Baltık Denizi'nde siyah ve ak çeşitleri bulunur.

Ametist: Cebellekum taşı. Strese, migrene, iştahsızlığa iyi geldiğine ve bağışıklık sistemini güçlendirdiğine inanılır.

Ardıç: Hoş kokulu bir ağaç türüdür.

Ateşin akik: Korniol (kırmızı kalsedon).

Bağa: (Ekay). Deniz kaplumbağası kabuğu. Afrika kökenlisi kalın ve siyaha yakın bir renktedir.

Bakırtaşı: Malahit. Sol elde tutulan bakırtaşı tespihin vücuttaki statik elektriği aldığına inanılır.

Balina dişi: Yağı için avlanan balinaların dişlerinden çeşitli eşyaların yanı sıra tespih de yapılır.

Benekli kuka: Hindistancevizi ağacının kökünden yapılır.

Buffalo boynuzu: Amerikan buffalosı boynuzu yerine genellikle manda boynuzu kullanılır.

Cam: Necefe, turkuza benzer. Beykoz fabrikasında eskiden tespih için çeşmi bülbul de yapıldı.

Damarlı akik: Mühre taşı ya da onyx.

Demirağacı: (Tık ağacı). Dış etkenlere dayanıklılığı nedeniyle tekne güvertelerinde, bahçe mobilyalarında, liman tesislerinde, mobilya-

cılıkta ve parke yapımında da yaygın olarak kullanılır.

Demirhindi: Hindistan kökenli sert ve ağır bir ağaçtır.

Deve kemiği: Genellikle Arabistan develerinin kemiğinden yapılır.

Donuk akik: *Jaspe*.

Elmas: Bilinen en sert kıymetli taştır. Karbon atomlarının kristalize olmasıyla oluşur. Yaygın olarak Avustralya, Gana, Zaire, Güney Afrika, Amerika ve Rusya'da çıkartılır. Doğal elmasların işlenmesiyle pırlanta elde edilir.

Fethipaşa: Rodos'ta yetişen bir ağaç türüdür. Adını, bu ağacı ilk olarak Rodos'tan getiren Sultan Mahmut'un damadı Rodoslu Fethi Paşa'dan alır.

Fıstık ağacı: Şam fıstığı ağacı.

Fildişi: Değerli Afrika fildişi süt beyaz, Hindistan fildişi ise sarımsıdır. Fildişi tespihin elde çekilirken vücuttaki negatif enerjiyi yok ettiğine inanılır.

Firuze: Turkuaz.

Geyik boynuzu: Tespihlerde karaca boynuzu da kullanılır.

Gül: Elde çekilirken gül kokusu bırakan bu tespihin taneleri Mekke’de kurutulmuş gül yapraklarının preste sıkıştırılmasıyla hazırlanır.

Gül ağacı: Gül çiçeğini veren birkidir. Bu bitkinin ağacı yetiştiği ülkeye göre değişiklikler gösterdiği için geldiği ülkenin adıyla anılır. Hindistan, Mısır, Madagaskar ve Güney Amerika türleri tercih edilen çeşitleridir.

Gümüş: Tespih üretimi için genellikle 900 ayar kullanılır.

Günlük ağacı: Ülkemizde Marmaris ve Göcek koylarında yetişen, tütsü olarak da kullanılan kokulu ağaç türü.

İnci: İstiridye içinde oluşan sedef görünümlü değerli taş. Osmanlılar inci tespihlere “Tesbih-i dürr” derlerdi.

Kalenbek: *Goncalvo alves*. Brezilya’da yetişen ağır yoğunlukta bir ağaç.

Kanağacı: Güney Amerika’da Amazon ormanlarında yetişen bir ağaç.

Kantaşı: Koyu yeşil üstüne kırmızı benekli olan bu sert taş Afganistan’da bulunur.

Kaplan tırnağı: Hindistan’da avı yasaklandığı için ancak büyü amacıyla elde kalmış eski tırnaklar bulunabiliyor.

Kehribar: Ateşin, sarı, buzlu, siyah (*jais*), kırmızı,

Hond kehribarı (*saiderus*), kedi gözü (*Bernstein*), sıkma kehribar (preste basılmış kehribar tozu) gibi çeşitleri vardır. Vücudun elektriğini aldığına inanıldığı için çok aranan bir tespih çeşididir. Genellikle Baltık Denizi kıyılarında çıkar, çoğunlukla Polonya Gdansk'tan (Danzig) gelir. Suda, eterde, alkolde erimeyen kehribar kaynar keten yağında yumuşar. Avrupa'da kehribar parçalarını bu yağın içinde kaynatıp reçineyle karıştırarak yapay kehribar imal edilmektedir. Keklikağacı: *Amazon Rose Wood*. Brezilya'da yetişen bir ağaç türüdür.

Kokobolo: Rodos Adası'nda bir ağaç türü.

Köpekbalıği dişi: Köpekbalığının yan dişlerinin işlenmesiyle yapılır.

Kral ağacı: Bir cins akasya ağacıdır. Kuzey Amerika orijinlidir. Ülkemizde de yetişir.

Kristal: Kesme cam.

Kuartz: Doğada kristal halinde bulunan kuartzın tansiyon düzenlediğine ve meditasyon etkisi olduğuna inanılır. Hava sıcaklığı kırk derece olduğunda bile kuartza dokunduğunuzda buz gibi olduğunu fark edersiniz. Osmanlı döneminde sıcak iklimlere giden askerlerin cebinde kuartztan yapılmış tesbihlerin bulunmasının nedeninin de bu olduğu düşünülmektedir.

Kuka: Brezilya, Hindistan, Endonezya ve Seylan'da yetişen koka cevizinin sert kabuğundan yapılır. Hindistancevizi ağacının kökünden ise benekli ve sırçalı kuka yapılır.

Lacivert taşı: *Lapis lazuli*. Zihinsel berraklık getirdiğine ve hazmı kolaylaştırdığına inanılır.

Lale ağacı: Manolya ailesinden olan bu ağaç uzakdoğu orijinlidir. Ülkemizde İstanbul ve Karadeniz bölgesinde de yetişir.

Lületaşı: *Sepiolite*. Çoğunlukla kristalleşmiş ve amorf maddelerin karışımıdır. Genellikle yuvarlak biçimlerde bulunur. Beyaz olan rengi kullandıkça sararır. Donuk parıltılı, tok, girintili çıkıntılı ve ince delikli olan taş suyla ıslatıldığında bıçakla yontulabilecek derecede yumuşar. Avrupalılar yumuşaklığı, hafifliği ve beyazlığından dolayı denizköpüğü anlamına gelen *Meerschau*m derler. Eski den Eskişehir'den Avusturya ve Macaristan'a işlenmemiş halde ihraç edilen ve Viyana'da Macar ustalar tarafından işlenen taş "Viyana taşı" da denilmiş. Eskişehir'de işlenmeye başlayınca adı "Lületaşı" olmuş. Eskişehir taşı da denir. Eskişehir'in Alpu ilçesine bağlı Sepetçi, Kozlubel, Söğütçük, Dereköy, Başören, Taycılar köyleri ile merkez ilçeye bağlı Türkmentokat, İmişehir,

Karatepe köylerindeki ocaklardan çıkarılır. Tespih için kullanılan taş “dökme” denilen en küçük boy lületaşıdır.

Malakit: Bakırtaşı.

Mamut dişi: Milyonlarca yıl önce nesilleri tükenmiş olan bu hayvanların fosillerinde bulunan iki adet fil dişine benzeyen dişlerden yapılır.

Maverdi: Kalıcı bir kokusu olan ödağacının özüdür.

Mercan: Kırmızı ve beyaz renkli olabilir. Tercih edilen koyu kırmızı renklisidir. Osmanlı’da mercandan yapılma tespihlere “Sübha-ı mercan” denilirdi. Mercanın solunum açıcı etkisi olduğuna inanılır.

Mısır necefi: *Jaspe Egyptian*. Kalsedon. Çarpıcı renkli, donuk, tok ve kırılan yüzeyi midye kabuğu biçimli olana *jasp*, kırmızı lekeli yeşil renklisine *heliotrap* denir.

Morağaç: Mor orkide ağacı (*Bauhinia purpurea*) Gözalcı mor çiçekler açan, yaprak döken bir ağaç türüdür. Ülkemizde yalnızca Akdeniz ve Ege sahillerinde rastlanabilir.

Mors: Deniz arslanı. Osmanlı’da *şîr-i mahri* denilen bu hayvan Kuzey kutbunda yaşayan uzun dişli bir fok türüdür. *Nak’a* denilen dişlerinin ortasında, buzlu görünümlü krem renkli bir

kısım vardır. Çevresiyse beyazdır. Tespihte her iki kısım da kullanılabilir.

Mors dişi özü: Mors dişinin kesiti alındığında ortadaki buzlu görünümlü krem renkli kısım. “Bülbül tükrüğü” de denir.

Nak’a: (Som) Deniz fili ya da Mors erkeği dişi. Deve kemiğinden ya da deve dişinden yapılan tespihe de *nak’a* denir.

Nak’a-ı bahri: Deniz dibinde uzun süre kalmış, yosun tutmuş mors dişi.

Nârcîl-i Bahri: *Coco de mer*, deniz cevizi.

Narçıl: Kozalak halindeki Hindistancevizi özel bir aletle delinerek ipliğe dizilir ve kurutulur. Narçıl tespih ele çok zevkli bir duygu verir ancak elleri çok terleyenler kullanmamalıdır çünkü nemden etkilenerek çatlar. Samur renkli olanlar tercih edilir.

Nebik: Sakız ağacı.

Necef: (Dağ kristali) Arabistan’da Necef çölünde bulunan sert bir taştır. Dokunulduğu zaman soğuk olduğundan yazın kullanmak için tercih edilen bir tespihtir.

Oltu taşı: Erzurum’un Oltu ilçesinde çıkartılan siyah parlak renkli bir fosildir. Erzurum kehribarı ya da siyah kehribar da denir. Erzurum’da çok sayıda olan tespihçiler ne yazık

ki günümüzde azalmıştır. Erzurum'un içinde Rüstem Paşa Bedesteni'nde birkaç dükkânla Eski bitpazarında bir dükkân Oltu taşından tespih yapmaya devam etmektedir.

Ödağacı: Suudi Arabistan'da yetişen, güzel kokulu bir ağacın kabuğundan yapılır. Koku-
sunun on yıl kalıcı olduğu söylenir. Öze ya-
kın kısmı üveydari, özüyse maverdidir.

Pelesenk: Çin'de yetişen ağır kokulu bir ağaç türü. Mobilyacılıkta ve tekne inşasında da kullanılır.

Sabuntaşı: Çin'de bulunan kahverengi, siyah, sarı renklere yumuşak bir taş.

Sakız ağacı: Nebik.

Sandalağacı: Hindistan'da yetişen tahtası hoş ama ağır kokulu bir ağaç türü. En tercih edileni Burma sandalağacıdır. Kırmızı sandalağacı türü ülkemizde Doğu Karadeniz bölgesinde yetişmektedir.

Saten ağacı: Orijini Amerika Birleşik Devletleri'nin güney doğusu ve Meksika'dır. Oldukça sert ve sıkı yapılı bir ağaçtır. Rengi ve görünüşü, düzgün çizgili ceviz ağacını andırır. Soluk sarımsı kahverengi zeminde koyu kahverengi damarlı bir görünümü vardır. Kesilip

havayla temas ettiğinde zaman içinde rengi solar, donuklaşır.

Sedef: Hint Okyanusu'ndan gelen sedefin işlenmesi çok güçtür. İri tanelileri tercih edilir. Terden etkilendiğinden daha çok kadın (zenne) tespihi çekilir. Elde çekilirken vücuttaki negatif enerjiyi aldığına inanılır.

Servi ağacı: Ülkemizde daha ziyade mezarlıklarda gördüğümüz uzun bir ağaç türü.

Seylantaşı: Şebreçağ ya da grenat da denir.

Sırçalı kuka: Hindistancevizi ağacı kökünden yapılır. Budak renginde olup çok serttir.

Sırmani akik: Kantaşı ya da *jaspe sanguin*.

Som: (Nak'a) Deniz fili ya da erkek morsun dişinden yapılır.

Su aygırı dişi: Su aygırının yan dişlerinden yapılır.

Şahmaksut: Genellikle sarı, filizi ve nadiren açık mavi olan taşın yeşili değerlidir. İran'da ve Hindistan'ın kuzeyinde çıkar.

Şiraz taşı: Beyaz üzerine mavi menevişlidir.

Testere balığı dişi: Testere balığının yan dişleri işlenerek yapılır.

Tik ağacı: Sert bir ahşabı olduğundan mobilyacılık ve tekneçilikte de kullanılan bir ağaç türü.

Tom: Yetişkin Hindistancevizinden yapılmış tespih.

Turkuaz: Firuze.

Üveydari: Suudi Arabistan'da yetişen ödağacı-
nın özüne yakın kısmı. Kokusunun yüz yıl
kalıcı olduğu söylenilir.

Yakut: Korindon grubundan kırmızı tonlarda
değerli bir taştır. Renk veren maddesi krom-
dur. Önemli yakut yatakları Birmanya, Tay-
land, Seylan ve Tanzanya'dadır.

Yerli gül fidanı: Ülkemizde yetişen güllerin ka-
lın dallarından yapılır.

Yerli gül kökü: Ülkemizde yetişen güllerin kö-
künün kalın topaklaşmış kısımları işlenerek
yapılır.

Yeşim (*jade*): Beyaz ve yeşilin çeşitli tonlarında
olan ve özellikle Çin'de bulunan sert bir taş-
tır. "Yağmur taşı" ya da "sevda taşı" da denir.
Türklerce kutsal olduğuna ve böbrek iltiha-
bını tedavi ettiğine inanılır.

Yılanağacı: Hindistan'da yetişen bir ağaç türü.

Yıldıztaşı: "Kedigözü" ve "aşk taşı" da denir. Üze-
rinde zerrecikler halinde sarı renkler parla-
yan kahverengi sert bir taştır. Çoğunlukla
Afganistan'da çıkar.

Yüsrü: Siyah bir mercan türü olan yüsrüye halk

arasında “yüzsürü” ya da “yüsürü” de denilmektedir. Denizde yumuşak olmasına rağmen çıkarınca sertleşen bir maddedir. Aslında siyah mercan üzerine savat yapılmış biçimine denir. Erzurum oltu taşı üzerine savat yapılmışına da yüsrü denmektedir.

Zeberced: Krizolit. Saydam ve açık yeşil renkli bir olivin çeşidi olan zeberced mücevher olarak da değerlendirilir.

Zergedan: Afrika gergedanı boynuzundan yapılır. Küçük boncuklar çekilebildiği için daha çok kadın (zenne) tespihlerinde kullanılır.

Zeytin: Ülkemizde bol bulunur. Tespihler için Kudüs zeytin ağacı tercih edilir.

Zümrüt: Bu yeşil renkli değerli taş çoğunlukla Kolombiya ve Ural dağlarında bulunur.

kaynakça

Altınok, Bilgi, "Kuzeyin Altını veya Geçmişe Açılan Pencere: Kehribar", *Antik Dekor*, Sayı 16, 1992.

Anonim, *Catholic Encyclopedia* (Use of beads at prayers), Encyclopedia Press Inc., 1996.

Anonim, *Hinduism An Introduction*, Pearl Graphics, Yeni Delhi.

Anonim, *Hindu Gods and Goddesses*, Her Britannic Majesty's Stationary Office, Londra, 1982.

Anonim, *Kehribar Sergisi Broşürü*, Tokatlıyan Oteli 1944, Demir Toprak A.Ş. Yayını, İstanbul, 1944.

Anonim, *Lületaş Yurtdışı Sergileri*, T.C. Eskişehir Valiliği Yayınları No:10, Eskişehir, 1991.

Anonim, *Meditasyon*, *Altın Çağın Kalemi* 1984 / ay 6, fasikül 6.

Anonim, "Necip Sarıcı ile Röportaj", *Antika* dergisi Sayı 4, Temmuz 1985.

Arseven, Celal Esad, *Sanat Ansiklopedisi*, c. IV Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1975.

Aydalga, Ergun, "Kehribar Tespih Taneleri", www.aydalga.gen.tr.

Aydingün, Şengül, "Hristiyanlığın Anadolu Yolculuğu", *The Gate* dergisi, İstanbul.

Ayverdi, Samiha, *İbrahim Efendi Konağı*, İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1964.

Barlas, Uğur, *Tespih ve Tespihcilik*, Özer Matbaası, Karabük, 1976.

Bayramgil, Orhan, *Petrografi*, İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Yayını, İstanbul, 1959.

Bayramoğlu, Fuat, *Rubailer*, Nesteren Bayramoğlu, İstanbul, 2002.

Büngül, Nurettin Rüştü, *Eski Eserler Ansiklopedisi*, 2. Cilt. Tercüman 1001, Temel Eser No:99 İstanbul.

Coşkun, M. Bülent, "Tespih", *Touring* dergisi Sayı 77/356, Türkiye Touring Kurumu, İstanbul, 1988.

Çalık, Mustafa, "Prayer Beads; Tespih", *Sky Life* dergisi, İstanbul.

Dubin Lois Sherr, *The History of Beads*, Harry N. Abrams Inc., New York, 1987.

Erikson, Joan Movat, *The Universal Bead*, W.W. Norton and Co. Inc., New York, 1969.

Evangelinos, Aris, *The Komboloi and its History*, Komboloi Museum Publication, Nefplio, Yunanistan.

Evren, Burçak, *Osmanlı'da Esnaf ve Örgütleri*, Ray Si-gorta Yayınları, İstanbul.

Francis, Peter, *Beads of the World*, Schiffer Publishing Ltd., Atglen. PA, 1994.

Genç, Reşat, "XI. Yüzyılda Türk Mutfağı", *Yemek Kitabı* içinde., der. Koz, M. Sabri, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2002.

Gorbon, Bedii, Prof. Dr., "Türk Tespihcilik Sanatı", *Türkiyemiz* dergisi, Yıl 11, Sayı 31, Akbank Kültür Yayınları, İstanbul, 1980.

Gülpınarlı, Abdülbaki, "İstihare, Allah'a Dayancı Arttırır", *Hürriyet* gazetesi, Ramazan 2002.

Hakgüden, Mesut, "Tespîh", *P. Sanat Kültür Politika* dergisi, Sayı 9, 1998.

Hisar, Abdülhak Şinasi, *Boğaziçi Yalıları Geçmiş Zaman Köşkleri*, Bağlam Yayınları, İstanbul Kasım 1997.

Jargstorf, Sibylle, *Glass Beads from Europe*, Schiffer Publishing Ltd., Atglen. PA, 1995.

Kandemir, Sedat, *Doğal Taş ve Minerallerin Özellikleri*, Broşür. Akmar Pasajı No:70 Kadıköy, İstanbul.

Kavas, Levent, *Kahve ile Nargile*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

Kuntay, Mithat Cemal, *Üç İstanbul*, Oğlak Yayınları, İstanbul, 1998.

Lecomte, Pretextat, *Türkiye'de Sanatlar ve Zenaatlar (19. Yüzyıl sonu)*, Tercüman Yayınları, 1001 Temel Eser, No: 59. İstanbul.

Morris, Desmond, *Koruyucu Tılsımlar*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2005.

Murat Nuhoglu, Mualla, *Türk İslam Kültüründe Tespih ve Tespih Sanatı*, Kevser Kitabevi, Ankara, 1995.

Musahipoğlu, Mahmut Celalettin (Musahipzade Celal), *Eski İstanbul Yaşayışı* (c. 2), Devlet Tiyatroları İç Eğitim Dizisi No: A-25, Ankara, 1986.

Mycko, Marcia Jo, "History of Prayer Beads", www.beadshows.com, Ibrag. Intergalactic Bead Ambassador., Intergalactic Bead Shows, 1998.

Noble, Margaret E., *Hindu Söylenceleri*, İmge Yayınevi, İstanbul, 2002.

Ocak, Ahmet Yaşar, "Tasavvuf Tarihi Araştırmalarına Genel Bir Bakış", *Toplumsal Tarih* dergisi, Aralık, 2002.

Okay, Ahmet Can, *Mineralbilim*, İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Mineroloji ve Petrografi Kürsüsü Yayını, İstanbul, 1967.

Özbilge, Füsun, *Sana Tütün ve Tespih Yolluyorum*, Broy Şiir Yayın Merkezi, 1985.

Özen, Mine Esiner, "Tespih", *Art Décor* dergisi, İstanbul, 1999.

Rudraksha Indian, "Power Beads", www.rudrakshas.com.

Sakaoğlu, Necdet, "Eski Cami", *Skylife*, Temmuz 2003.

Sarıcı, Necip, "Zikir Halkaları", *Sanatsal Mozaik* dergisi, Şubat 1996.

Sarıcı, Necip, "Dua Taneleri", *Collection* dergisi, Sayı K, Ant Yayıncılık, 2001.

Seyyid Süleyman, *Efendi Tesbih Fali*, İstanbul Kader Matbaası, 1917.

Shuman, Walter, *Gemstones of the World*, Sterling Publishing and NAG Press, Londra, 1947.

Süsoy, Yener, "Bülent Ecevit Röportajı", *Hürriyet*, 28 Temmuz 2003.

Şentürk, Şennur, *Dua Taneleri*, Aydın Bolak, Necip Sarıcı, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 1996.

Üçok, Ahmet Kemal, *Görüp İştittiklerim*, Okuyan Adam Yayınları, Ankara, 2002.

Ülkemen, Perran, "Tespihin Tarihçesi Yapılış Tekniği ve Saray Koleksiyonundaki Tespihler", *Türk Etnografya Dergisi*, s. 12, 1969.

Ünver, Süheyl, *Bir Ramazan, Binbir İstanbul*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1997.

Wilkins, Eithene, *The Rose Garden Game: The Symbolic Background to the European Prayerbeads*, Victor Gollanez, Londra, 1969.

Yardımcı, Savaş, *Dünyanın En Güzel Fıkraları*, Volkan Yayınları, İstanbul, 1977.

Yazan, Işık, "Türk Tesbihçiliği", *Antik & Dekor* dergisi Antik A.Ş. Yayını, Sayı 8 Ekim-Kasım, 1990.

Zwalf, W., *Heritage of Tibet*, British Museum Publications, Londra, 1981.

